

Knjiža 6.

Življenje in svet

Štev. 14.

Ljubljana 4. oktobra 1929.

Leto 3.

*Rembrandt (avtoportret)
(Lesorez slikarja - grafika E. Justina)*

Rembrandt van Rijn

(1606—1669)

V 17. stoletju je prestajala Nizozemska težke verske borbe in boje za svobodo. Čeprav je bil ta čas za njo izredno težak, je vendar baš tedaj dosegla vrhunec svoje moči, procvita in slave. Nizozemska trgovina in industrija sta obvladovali svetovni trg; kolonijalna posest dežele je bila ogromna — Sundsko otočje, Ceylon, Kapska kolonija in nekaj časa celo Brazilija — vse to je bilo nizozemska last. Država je razpolagala s 35.000 ladjami na morju in z bogastvom 300 milijonov goldinarjev v kletih amsterdamske banke. V tej dobi sta dosegli višek tudi znanost in umetnost, hčerki nizozemske gospodarske blaginje. Svoboda trgovine je vplivala na vse panoge življenja, iz katerega se je porajala nova vera duhovne bodrosti in optimizma.

Tiste čase je stal v Wedderstegu blizu Leydena mlin z veliko hišo, ki je bila last mlinarjev Rembrandtov. In v tej hiši je prišel 15. julija 1606, na svet Rembrandt van Rijn, peti sin svojih roditeljev. Oče je želel, da postane tčenjak in ga je poslal v latinske šole. A čim je mladeč prestopil na univerzo, je dal slovo Ovidu in prijel za čopič. Roditelja sta bila žalostna. Vendar pa sta izročila sina v uk slikarju Jakobu van Swanenburchu, pozneje pa Petru Lastmanu v Amsterdamu.

Najvažnejše, kar hranijo sporočila o Rembrandtovi mladosti je to, da se fant ni podil po svetu, ampak je čepel doma, prebiral knjige in študiral. Samota mu je odprla oči k spoznanju tedanjega časa in njegove omejenosti. In v tej samoti je sklenil napraviti s seboj drugače kakor delajo občani.

Ko je prišel v Amsterdam, je štel komaj 25 let. Mesto je bilo tedaj v začetku svojega razmaha. Ležalo je na enem najvažnejših prostorov zapadne Evrope ob morju. Imelo je lastno upravo šele dvajset let in dejstvo, da je bilo blizu Londona, mu je dajalo posebno vrednost. V takih okoliščinah, ki so dajale več vzpodbude za gnotno blaginjo kakor za duševnost, je stopil mladi Rembrandt z obema nogama v veliki svet.

Zveze, ki si jih je znal pridobiti, so mu orinesle zelo zgodaj znamenito naročilo slike anatomu dr. Tulpa z asi-

stenti okolu mrliča. Že naročilo samo na sebi je pomenilo drzen čin, kaj šele njegova izvršitev! Posrečila se je v vsakem pogledu. Grupacija je bila čisto nova, obrazi na sliki so bili podani tako uverljivo, pozorno in sveže, da je mladi slikar čez noč preskočil svoje sodobnike in postal slaven mož.

To delo je odprlo Rembrandtu pot do mecenov. Naročil je imel, kolikor je hotel. Seveda niso želeli naročniki samo slik v strogem pomenu besede — želeli so si tudi ovekovečenja svoje ničmurnosti, ki se je izražala v bogatih čipkastih ovratnikih in oblekah. Rembrandt, ki je vse to ljubil, je umel podati dekor z neznansko mikavnostjo. Delal pa je zelo naglo. Dva portreta mesečno sta bila zanj igrača.

Bivanje v Amsterdamu pa je postalo za mladega Rembrandta znamenito še v nekem drugem oziru. Seznanil se je z žensko, ki ji je postavil neminljiv spomenik v svoji umetnosti in svojem srcu. Dekle, ki mu je bilo namenjeno, se je imenovalo Saskia van Ulenburch. L. 1633. se je z njo zaročil, leto dni pozneje pa jo je vzel za ženo. Toda zakon je trajal samo osem let — natančno osem let! In po teh osmih letih je bila že v kraju polovica Rembrandtovega življenja.

Deset let po sloviti »Anatomiji dr. Tulpa« je dobil Rembrandt naročilo za novo skupinsko sliko. Ponudili so mu 1700 goldinarjev, če naslika četo strelcev. Z velikim veseljem se je vrigel umetnik na delo, ki mu je nudilo novo priliko, da se pomeri s svojimi tekmeči. Ustvaril je »Nočno stražo«, čudovito podobo čete vojščakov, ki se vali skozi mestna vrata naprej. Dinamika te slike je izredna in ogromna. Celo inozemska kritika tedanjega časa se ni mogla načuditi stotniku s prिवzdignjeno nogo in sulico v roki, ki je tako majhna, a perspektivično tako izborna podana, da izgleda od katerekoli strani pogledana, v naravni velikosti.

Pr eden pa je bilo to delo dovršeno, je bila Saskia že v grobu. Hiša, ki si jo je bil umetnik kupil, a ne izplačal, je postala čez noč pusta in prazna. Pusto in prazno pa je postalo tudi v umetnikovi duši. Začel je slikati Saskio kot idol, svetnico in nedotakljivo

tabernakelj in naredil iz nje mistično in vizionarno bitje.

Druga polovica Rembrandtovega življenja je mnogo težja, a tudi mnogo slavnnejša od prve. Takrat se šele razodene umetnikov evangelij svetlobe, ki postane oznanilo vsem nizozemskim rojakom. Ne smemo namreč pozabiti, da so se že tri leta po Rembrandtovem rojstvu stvari na Nizozemskem silno izpremenile. Ljudje so sprejeli reformirani protestantizem za državno religijo. Življenje in z njim tudi umetnost je bila, ko je prišel Rembrandt v

mu snov začetkoma upira. To niso ljudje, prej so živalski stvori. Toda od slike do slike dobiva Rembrandt razmah, tla pod nogami se utrjajo. Iz prva se vidi umetnikova rast v patosu, ki povzame polagoma mirnejše oblike, dokler ne doseže stopnje genjalne popolnosti.

Rembrandt je mnogo iskal, delal z velikim uspehom, toda gmotne stiske ga niso hotele ostaviti. Večno se je pravdal zaradi zapuščine in žensk in slednjič je prišlo tako daleč, da je prišlo njegovo imetje na dražbo, šele po

Rembrandtov »Mladenič«, ki je bil lani prodan v Parizu za ogromno vsoto nad 14 milijonov dinarjev

leta, oropana simbolov in snovi, ki so jih obravnavali prejšnji nizozemski slikarji. Slike Madon, svetnikov in papežev so prišle ob ceno. Treba je torej bilo najti novo vsebino, da nadomesti staro privlačnost.

Pri vseh nizozemskih slikarjih tedanje dobe opazimo nekakšno zadržano, če se lotijo bibličnih motivov. Tudi Rembrandt je moral v začetku premagati velikanske težave. Ze njegova radiranka »Adam in Eva« priča, kako se

smrti se je pokazalo, kaj je vodilo umetnika v gmotno propast: ljubezen do starin, ki jih je nenehoma kupoval in plačeval zanje čisto previsoke cene. Navzlic temu pa so bila leta 1645. do 1655. leta zrele Rembrandtove umetnosti, leta svetlo-temnih tonov in dragocene Rembrandtove barve. Naslikal je nešteto slik, portretov in bibličnih motivov, ki spadajo med najdragocenejše stvari slikarske umetnosti vseh časov. Hkrati pa ni popustila njegova

strast za starinske predmete. Ljubil je udrté čelade, težki brokat, rezan in brušen kamen ter medle bisere. Vsa ta nema lepota mu je na stara leta opajala oko in tešila žalostno srce. Umril je 4. oktobra 1669, pokopali so ga 8. oktobra. Pogreb je stal 20 goldinarjev.

Rembrandt je udaril temelje novi duhovni kulturi na Nizozemskem v času, ko je onstran Kanala umrl nje-

gov veliki tovariš v umetnosti — pesnik Shakespeare. Čeprav se moža ni sta poznala, sta si vendar bila v marsičem sorodna, kajti njuni nazori o življenju in naravi, o usodi in tem, kar je človeku namenjeno, o strasteh in človeški volji, si stoje zelo blizu. Kakor Shakespeare onstran Preлива v besedi, tako je pel Rembrandt tostran Kanala v barvi o napetostih, ki jih vsi doživljamo, o prokletstvu posameznika, a tudi o lepoti in vrednosti našega življenja.

Volontaire

Charles Nodier o Ljubljani

Izmed Francozov, ki so za časa Napoleoneve Ilirije živeli in delovali v službi francoskega imperatorja v Ljubljani, je eden najznamenitejših ter po posledicah, ki jih je njegovo bivanje v tem mestu pustilo za seboj, eden najvažnejših gotovo Charles Nodier, pisatelj prefinjenih vilinskih bajk in romantično globoko-čuvstvenih romanov. Bil je to prvi mož, ki ga moremo imenovati v številu francoskih slavistov in čigar kesnejša, »ilirska« publicistična dela, pa tudi privatni razgovori po raznih pariških literarnih salonih, so med najodličnejšimi francoskimi književniki, kakor so to bili Prosper Mérimée, Victor Hugo, Philarrète Charles itd., vzbudili naravnost hrepenenje po doživljajih v daljni, romantični ilirski deželi.

Charles Nodier se je rodil v južni Franciji v staroslavnem mestu Besançonu, kjer je imel njegov oče advokatsko pisarno, ter je živel isti čas kakor naš učenjak Jernej Kopitar (1780 do 1844). Pokrajina, v kateri je preživel svoja prva mladostna leta, je ona svetla, od solnčne luči iskreča se Provanša, ki je tvorila prizorišče heroičnih komedij znanega južnofrancoskega Don Quijota — Tartarina iz Tarascona. Ne omenjam zaman v tej zvezi tega ploda južnaške fantazije francoskega pisca Alfonza Daudeta. Kajti v resnici je tičalo v Nodieru samem nekaj tartarinske nature, ki se je predvsem kazala v pretiravanju pomena vsake malenkostne dogodivščine in v tem, da je pripisoval malopomembnim dejstvom dalekosežne posledice.

Že od rane mladosti se je mnogo pečal s prirodoslovjem pod večšim vod-

stvom nekega očetovega prijatelja: ko pa je odrastel šoli, se je docela posvetil literaturi. Zgodaj se je že seznanil s spisi starih klasikov, pa tudi francoski pisci 16. in 17. stoletja so mu bili znani. Iz Pariza, te Mekke francoskih pisateljev, kamor je odšel iskat si literarne slave, ga je izgnala policija v domače mesto ter ga tu imela pod stalnim nadzorstvom, ker je bil napisal proti Napoleonu ostro satiro »La Napoléone«. Nodier je iz te prav za prav neznatne dogodbe napravil celo politično mučeništvo — bil je rojalist — obsežne zarote in brezprimerna prognanstva. Zaradi neke druge zarote je zbežal v pokrajino Jura, kjer se je nekaj časa skrival pred oblastmi; nato se je zopet vrnil v Besançon, ne da bi se mu kaj pripetilo, iz česar moremo sklepati, da dotični njegov komplot ni bil posebno resne narave.

V mestu Dôle je otvoril literaren in znanstven tečaj, na katerem je razlagal lepote klasičnih piscev, svojih ljubljencev, z vso mladostno energijo in bujno fantazijo, se oženil ter slednjič dobil stalno službo v Amiensu, kjer je postal osební tajnik angleškega filologa viteza Herberta Crofta. Ko mu ta služba ni več ugajala, je prebil nekaj let na majhnem posestvecu v Quintignyju, kjer ga je dosegel poziv ilirskega guvernerja generala Bertranda z dne 20. septembra 1812, da naj vstopi v državno službo v ilirskih provincah kot urednik uradnega lista »Télégraphe officiel« (1810—1813), ki je izhajal v Ljubljani, in pa kot knjižničar licejske knjižnice.

Vzrok za imenovanje novega urednika ljubljanskega uradnega lista je bil predvsem v slabem njegovem urejevanju, kajti ta časnik so Ilirci kljub vsem naporom ilirske vlade, da ga čim bolj razširi, naročali le zato, ker je prinašal uradne razglase, važne za vsakega državljana. Da pa je bil pozvan v Ilirijo, se ima Nodier zahvaliti svojim zadnjim literarnim delom (n. pr. *Le Dictionnaire des onomatopées françaises, Stella ou les Proserits, Questions de littérature légale. Du plagiat,*

Charles Nodier

itd.), ki so vzbudila pozornost odločujočih pariških literarnih krogov, zlasti pa je to zasluga njegovega svaka Tercyja, zaposlenega v vladnem tiskovnem uradu in ki je bil tudi sam literarno aktiven.

Nodier je sprva okleval, ali naj sprejme predlagano mesto; slednjič pa se je vendar odločil na prigovarjanje svojih znancev, posebno dramatika Étienne-a in mladostnega intimnega prijatelja Charlesa Weissa, bibliotekarja v Besançonu. Ko je bila premagana največja težkoča — denarno vprašanje —, s tem, da so mu prijatelji priskočili na pomoč s posojilom 1200 frankov, se je že v začetku decembra 1812 podal z ženo in dveletno hčerko na pot v neznano Ilirijo. Šel je preko Švice, gornje Italije, ki ga je s svojimi umetnostnimi spomeniki entuziastično navdušila, preko Trsta in Krasa v Ljubljano,

kamor je dospel zadnje dni meseca decembra 1812.

Ko se je v Ljubljani ustanovil, se je takoj skušal prilagoditi novim razmeram. Seznanil se je med drugim s pesnikom Valentinom Vodnikom in baronom Zoisom, ki je bil tedaj najbolj spoštovana osebnost v Ljubljani. Najbolj je Nodiera osupnilo, ko je namestu pričakovane preproščine in enostavnosti naletel na družbo, ki je v načinu življenja le malo zaostajala za najvišjimi pariškimi krogi.

V začetku januarja 1813 je prevzel posle v ljubljanski biblioteki, kljub protestu mestnega župana, ki je trdil, da more to mesto zavzemati po določbah le domačin. Sicer pa je Nodier to svojo službo kmalu opustil, ker ni poznal jezikov, v katerih so bile v prvi vrsti pisane knjige ljubljanske knjižnice — nemščine in slovanskih narečij. Zadovoljil se je le z naslovom bibliotekarja in s polovico plače, nato ga je nadomestoval Slovenec M. Kallister.

Tembolj pa je Nodier posvetil svoje moči in pozornost urejevanju uradnega lista »Télégraphe officiel«, ki je izhajal 1813 v francoskem in nemškem jeziku. V formalnem oziru ga je visoko povzdignil s tem, da je uvedel stalno objavo feljtonov, ki so se odlikovali z enotnim, čistim francoskim jezikom ter s tem namah odstranil iz lista ono puščobo, ki vlada po prejšnjih letnikih. V vsebinskem oziru so zelo pomembni njegovi članki o »ilirski statistiki«, ki so se bavili z zgodovino pisjem, prirodoslovjem, literaturo in jezikom ilirskih provinc. V listu je izšlo okrog 30 njegovih člankov, izmed katerih jih je nad polovico posvečenih samo stvarem, ki se tičejo Ilirije. Najvažnejši so prvi trije pod skupnim naslovom »Statistique illyrienne«, ki razodevajo plametečo simpatijo Nodierovo do zemlje, ljudi in jezika tiste dežele, ki mu je za nekaj mesecev nudila gostoljubno streho. Takoj pa občutimo v njem poznavalca stare zgodovine, ko obuja mitološke spomine na dogodke, ki da so se po pričevanju starih piscev godili na tleh tedanje Ilirije. Še važnejši so njegovi članki o srbsko-hrvatski narodni poeziji, v katerih je razodel med prvimi Francozom lepoto teh, malo kasneje svetovno zaslovelih produktov južnoslovanske narodne duše. Ljubezen in navdušenje do slovanskih jezikov ga

Je zapeljala celo tako daleč, da se je podal na spolzka tla etimologiziranja. Tu se mu je seveda ponesrečilo dokazovanje v člankih, naslovljenih »Langue illyrienne«, v katerih je hotel izpričati, da marsikatera francoska beseda izhaja iz slovanskega korena, pri čemer mu je večkrat pomagala slična oblika v francoskem in slovanskem jeziku. Na opočitanja, ki so ga ob tej priliki doletela, odgovarja, da ga je morda res kje zavedla gorečnost, ki jo goji napram temu svojemu »poslnovljenemu« jeziku, kakor pravi, ki mu je postal predrag obenem z narodom, ki ga govori, vendar v upravičenost svojih rezultatov ne dvomi. Vidi pa se, da so ta oporekanja vplivala nanj v tem oziru, da je prihodnji članek bil v etimologiji nekoliko bolj zmeren.

Nodier je ostal na ljubih mu ilirskih tleh do začetka meseca oktobra, ko se je po zlomu Napoleonovega imperija obenem z veliko armado francoskega uradništva iz Ilirije vrnil preko Gorice, severne Italije in savojskih Alp najprej na svoje posestvece v Quintigniju, nato pa odšel v Pariz, kjer se je posvetil žurnalistični službi pri listu »Journal de l'Empire«. Iz dežele »svojih dragih Ilircev v dobri, miroljubni in pobožni Kranjski« pa je prinesel s seboj tople osebne spomine, ki so mu dali idejo za ustvaritev pri nas najbolj znanih »ilirskih« njegovih del, »Jeana Sbogarja«, »Smarre« in »Mille de Marsan«.

V naslednjih letih je sodeloval pri raznih drugih pariških časnikih, v katerih je od časa do časa objavljaval kak članek o ilirskih stvarih, ki se sicer niso odlikovali po preciznih podatkih, katerih si v kratki dobi svojega bivanja v Iliriji ni mogel prisvojiti, iz katerih pa je prosevala žarka in navdušena ljubezen do Ilircev in njih zemlje.

1824 je bil imenovan za bibliotekarja v Arsenalu, knjižnici grofa Artoisa, v kateri je namah postal nekako središče mladih revolucionarnih francoskih romantikov, bil prvi, ki je kot neklasik dosegel akademsko čast (1833). Dasi se sam ni priznaval za pobornika romantike, more vendar veljati kot eden izmed njenih najvažnejših predhodnikov. Pod njegovim vodstvom se je ustanovil prvi »krožek« (cénacle), katerega člani so bili poznejši najogljivejši zastopniki francoskega romantizma: Victor Hugo, Lamartine, Sainte-Beuve, Alfred de Musset itd.

Nodier je ljubil nad vse knjige, ki jih je kot neumoren bibliofil zbiral in zamenjaval. Nekje je zapisal stavek: »Za veseljem, ki ga občutim ob misli, da imam knjigo v svoji lasti, ne poznam večjega veselja od tega, da o njej lahko razpravljam.« Bil je tudi filolog, ki je o jeziku pisal sila zanimive filozofske razprave, bil neumoren prirodoslovec ter se zanimal pred vsem za entomologijo.

Poleg velikega števila člankov, razmetanih po raznih revijah in časnikih, je napisal 12 zvezkov svojih del, izmed katerih sta prevedena v slovenščino le roman »Ivan Zbogar« ter novela »Inés de las Sierras«. Druga najbolj znana njegova dela so: Thérèse Aubert, Smarra ou le démons de la nuit, Trilby, La Fée aux Miettes, Souvenirs de jeunesse, Franciscus Columna, itd. Pisal je tudi spomine, katerih zgodovinska verodostojnost pa je dostikrat upravičeno sporna.

Vsi njegovi spisi se odlikujejo po izredno izbranem in lepem jeziku, ki je preprost, blagoglasen, slikovit in svež. Nodier je bil rojena pesniška duša, ki ni dosti povpraševala po trdnih dejstvih realnega sveta, marveč si spletka iz snovanj izvirne svoje domišljije poseben svet zase, ki ga doume v celoti le enako ustvarjen in usmerjen duh. —

V prihodnji številki »Življenja in sveta« bomo priobčili v prevodu enega najzanimivejših člankov, ki jih je napisal po svojem povratku iz Ilirije v domovino, njegov še malo znani opis Ljubljane. Objavil ga je s podpisom »Charles Nodier, ancien bibliothécaire de Carniole« ob priliki vladarskega kongresa v Ljubljani leta 1821. pod naslovom »Laybach« dne 15. januarje istega leta v pariškem časniku »La Quotidienne«, ki mu je bil urednik. Ta članek je poln interesantnih opazovanj ter je še posebno važen zato, ker je v njem Nodier opisal to, kar je sam videl in doživel. Kljub temu, da se nahaja v tem opisu mnogo netočnosti in pretiravanj, na drugi strani celo protislovij, moramo biti Nodieru vendarle hvaležni, ker je bil on prvi, ki je francoski svet opozoril na naš narod. Nodier je bil pač tak duh, da ga v izlivu njegovega čuvstvanja in fantazije ni prav nič motilo, če njegove trditve ne odgovarjajo povsem oprijemljivemu dejstvu.

(Konec prihodnjic)

Adolf Koelsch

Prepelica

Kadar lega poletno solnce težko na livade in se pred očmi ljudi vse misli in slike razblinjajo v vročini in tišini, stopa čudno lenobnih korakov čez krajino boginja poldneva in blagoslavljaja polja. Postavo ji zastirajo valujoči svetlorumeni lasje, ki se zlivajo z barvami zorečih krušnih polj, nejasen ji je obraz pod žarečim lokom oči, a za njo stopica živalca, ki spada k njej kakor žareči mak in rezkosladki vonj žitnega prahu, slame in suhe prsti, ki poplavlja prostrano ravan.

Ta živalca je prepelica.

Kadar se izpod neba curkoma ulva dež, si kar ni moči predstavljati, da obstoja nekaj takega kakor je prepe-

lica, a tudi v veselih solnčnih dneh jih je le malo, ki so jo videli na svoje oči, čeprav živi v Evropi in Aziji povsod, kjer zori žito. Večinoma poznajo samo njen glas. Oster je, daleč se razlegajoč, oblasten in tako človeški, da so ga vsa ljudstva kako prevzela v svoj jezik. Od konca maja dalje, ko se vrne k nam iz južnih krajev, shujšana, a vendar takoj pripravljena za ljubezen in valitev, in ko smukne pod posganjajočo rž, udarja njen klic ob vsakem dnevnem času v poljsko tišino, zdaj tu, naslednji trenutek že drugod, tako da je nikoli ne najdeš, tudi ne, če greš z klicem. Zakaj neprestano šviga med skrivajočimi jo bilkami, išoč tovarišic, utihne tisti mah, ko jo kaj zmoti, in tiho odstopica naprej. Sosedni si pari se radi kličejo. A tudi, če ne dobi nikakega odgovora, jo boš vendarle neprestano slišal klicati, zlasti opoldne. A včasih zaznaš razen zvenetelega klepajočega klica vznemirjenej-

ši, jerebičasti »trikik«. To je neučakani, nestrpni ljubavni klic, ki vrže ljubosumne samce vselej naglo na noge in jih vzpodbode na boj. Še v avgustu slišiš včasih ta klic — in zato ni v lepih poletjih še tam v septembru valeča prepelica nič nenavadnega.

Ko se dvigne klic prepelice iznad pokojnih rženih in pšeničnih ravnin ali splava ob oblih črtah goric, kipečih iz rumenega klasovnega morja, se sklonijo bilke kakor pred monštranco; le skobec zastrize zlovešče z ušesi. A tudi njemu ni lahko izslediti skrito živalco. Zakaj, prepelici no perje je sestavljeno iz barv zorečih žitnih polj in se tako dovršeno sklada z okolico, da izgine v njej tudi ostremu človeškemu očesu. Okrogli hrbet ji pokriva rumeno marogasta rvavina; barva, ki jo ima gola zemlja, izpremešana s svetlim strniščnim žiljem bilk, če jo gledaš od zgoraj. Od venečih listov plevla izvirajo zaliti rjasti madeži na golši in ob bokih, čez lica, oči in ostali del perja, pred vsem pa čez peroti ji gredo od spredaj navzad svetle ozke črte, ki spominjajo na kimajoče slamnate bilke. Prepelica je vajena živeti v kritju in ji je, kakor da bi jo slekel do kože, ter je vsa nesrečna, če jo iztrgaš iz njene prirodne okolice. To opažam dan za dnem v neki mestni ptičnici, kjer morajo te nedružabne in plahe poljske ptice živeti skupaj z vsakršnimi bučnimi prebivalci grmičevja in gozda in kjer so na golih, brezzačetnih betonskih tleh izpostavljeni od jutra do večera pogledom in glasovom. Še po več letih se niso mogle privaditi temu neprirodnemu bivališču in vse njih kretnje za mrežo so, kakor bi jih narekovalo neprestano breznadno iskanje z bilkami zavarovanega koticika. Kakor blazne tekajo gugaje se po ure in ure ob zidovju in mreži gor in dol, dokler jih ne premore utrujenost in se ne stisnejo v sivorjavo kepo v kot.

Največje vznemirjenje pa prevzame te jetnike jeseni. Takrat se bliža čas, ko njih svobodne tovarišice vzamejo zrak pod peroti, ker jih kliče glas krvi v tuje dežele. Počasi se zunaj oblikuje jata prepelic, v septembru se prične, oktobra je na višku, november prežene še poslednje in jih zgnete na obalah Sredozemskega morja v goste sive tro-

pe, kjer ostanejo tako dolgo, da se ob ugodnem vetru preživele živali odlošijo za drugi del poleta do Afrike. Toda čeprav je to potovanje združeno z neštetiimi nevarnostmi, živali vendar store, kar morajo, ker jim tako ukazuje instinkt. Ujetim prepelicam je zabranjeno skleniti svojo živo življenje v obroč, nekaj kvadratnih metrov žične mreže jih loči od izpolnitve; one so podobne vodam, ki ne smejo ne zamrzniti ne izhlapeti v paro.

In tako butajo, med tem ko se zunaj praznijo polja, ker je tako ukazano v knjigi prirode, s srepimi očmi v ogras-

jo, si do krvi obtolčejo nožice, krila in kljun in ne morejo umeti boleznega protislovja, ki je med njih notranjostjo in okolico, ker ne pregledajo niti samih sebe niti svojega položaja v svetu.

A ko so dovolj trudne, se vendarle spet zatečejo k skledi za pičo in posodi za vodo, si napolnijo golšo in skrbno izbero zrnca iz obilne zaloge, ki je pripravljena zanje. V tem so prepelice kakor mi ljudje. A vendar: če ne bi bilo vrtov, v katerih nam razkazujejo jetnice, nam sploh nikoli ne bi prišle pred oči.

Dr. K. Kuhn

Jedro naše zemlje je trdo

Vsi plini kar jih poznamo, bodisi zrak, vodik, kisik itd. so prav za prav pare, hlapi tekočin, ki pa pri temperaturah kakršne so navadne na zemlji, ne morejo obstojati. Vodne pare, n. pr. oblaki se, kakor znano, že pri zmerem ohlajenju zgoste v vodo — v dež. Za vtekočinjenje večine drugih plinov pa je potrebno mnogo izdatnejše ohlajenje: mraz kakršen v prirodi nikoli ne nastopi sam od sebe, ki ga je tedaj moči doseči le umetno s stroji. Poleg zadosti nizke temperature pa je za vtekočinjenje plinov potreben tudi primeren pritisk. Ogljikov dvokis ali ogljikova kislina, ki se nahaja n. pr. v sodavici, se spremeni v tekočino, ako jo pri 0° Celzija stisnemo na 34.3 atmosfere. Pri večji temperaturi pa je potreben večji pritisk. Toda oba činitelja je moči zamenjavati le do neke meje. Pri ca. 32° Celzija mora znašati pritisk že 77 atmosfer; če pa se preko te meje le še za spoznanje ugreje, ga niti z največjim pritiskom ne pretvorimo več v tekočino. Zaradi tega se ta najvišja temperatura, ki je plin, namenjen za vtekočinjenje, ne sme prekoračiti, imenuje kritična temperatura.

Kritična temperatura je seve za vsak plin druga. Pri heliju n. pr. leži 268° C pod ničlo. To je strahoten mraz, ki ga je silno težko doseči. Vzlic temu pa je že pred 21 leti Kamerlingh-Onnesu uspelo, helij pretvoriti v tekočino. Leta 1926. pa je Keesonu uspelo doseči še nižje temperature: — 272 do — 268.8, pri čemer se je tekoči helij pod pritiskom 25 do 140 atmosfer celo spremenil v trdno snov.

Ti poskusi kažejo, da plinov nad kritično temperaturo sicer tudi z največjimi pritiski ni moči spremeniti v tekočine, da se pa nemara dajo pretvoriti v trdne snovi. Tako je uspelo fizikoma Tammanu in Bridgmonu spremeniti v trdno snov tudi ogljikov dvokis. Temperatura je pri tem znašala nekaj stopinj nad kritično, a potrebni pritisk 12 tisoč atmosfer.

Profesorju berlinske univerze Simonu je v zadnjem času uspelo na več plinih dokazati, da se dajo z zelo visokimi pritiski, tudi visoko nad kritično temperaturo spremeniti v trdne snovi. Pokazal je, da se helij s kritično temperaturo — 268° C strdi tudi pri temperaturi — 231°, ako se stisne na 6 tisoč atmosfer. Poskusi s tako visokimi pritiski so seveda sila težavni. Zanje je bilo treba šele konstruirati učinkovite kompresorje in aparate, ki zdrže silne pritiske. V najnovjšem času se je profesorju Simonu posrečilo ohraniti helij v trdnem stanju pri temperaturi, ki osemkrat presega kritično. To je dejstvo, ki se je doslej smatralo za popolnoma nemogoče. Poskusi se bodo vršili še naprej, dokler se ne dokaže, če za trdno stanje plinov vobče eksistira kaka kritična temperatura ali ne. V negativnem primeru bi bilo tedaj mogoče dobiti trdni helij že pri navadni sobni temperaturi, ako bi se stisnil na 100 tisoč atmosfer.

Profesorju Simonu pa je mimo helija uspelo tudi nekatere žlahtne pline, ki veljajo za še bolj trdovratne, prevesti v trdno stanje. Po vseh teh izsledkih bo treba sedanje naziranje o

stanju snovi pri različnih temperaturah, vsekakor popolnoma spremeniti. Vrhu tega pa je moči na podlagi prvih laboratorijskih dognanj marsikaj ugibati o ustroju osrčja naše zemlje.

Doslej smo se učili, da so zaradi velikanske temperature, ki vlada v notranjščini našega planeta vse snovi, ki se nahajajo tamkaj, v tekočem ali celo v plinastem stanju. Po omenjenih najpovejših odkritjih fizike, pa bi mo-

rala biti temperatura uprav bajno visoka, da bi se mogle snovi pri kakih dveh milijonih atmosfer pritiska, ki vlada v osrčju zemlje, ohraniti v takem stanju. Notranjost zemlje je po Simonovem mišljenju prej ko ne trdne narave, kar se ujema tudi z opazovanji, da se potresni sunki — valovi — razširjajo skozi zemeljsko oblo, kakor da bi bila enotno trdno telo.

Dr. med. A. Froehlich

Potenje je zdravo

Delovanje v človeškem, živalskem in rastlinskem telesu, ki ga imenujemo življenje, je odvisno od stalnega dostoka toplote. Rastlinam dovajajo toploto solnčni žarki, človek in toplokrvna žival pa jih dobiva v snoveh, ki jih užjeta s hrano. Mrzlokrvna žival je sredi med rastlinami in toplokrvnimi živalmi; njena notranja toplota se ravna v glavnem po vnanji toploti, a one toplote, ki jo dobi od kemične pretvorbe zaužite hrane, je malo. Bilo bi čisto nemogoče misliti, da je življenje na zemlji nastalo v negostoljubnih predelih okoli severnega in južnega tečaja. Izvestna količina toplote je neobhoden pogoj za prosopevanje življenja, ki se začne šele nad neko toplotno mejo: velik mraz zavira in hromi, da, celo uničuje življensko pojave, še bolj pa previsoka toplota.

Najvišja dopustna toplota pri človeku

Ljudje in toplokrvne živali brez škode preneso precejšnje temperature ozračja, a le tedaj, če je obdajajoč jih zrak suh in ne nasičen z vodno paro. V prostoru s popolnoma suhim zrakom lahko človek vzdrži 60° C po priliki kako uro, prav neznamen čas tudi temperaturo 140°, to je za 40° višje od vrele vode. Zgodilo se je celo, da je človek brez škode prestal celo tale poskus: Zaprli so ga v suh zaboj, ki je bil razgret na 120° C, ter je tam vzdržal tako dolgo, da so med tem jajca, ki so jih obenem z njim postavili v zaboj, postala »trda«, to je, da je njih beljakovina od vročine skrknila. Narobe pa kopel s 44° C komaj kdo prenese več ko nekaj minut.

Z vročino nad bakterije

Neznatni, le z velikimi mikroskopi vidni povzročilci nalezljivih bolezni

pri človeku in živali — bakterije ali bacili — kažejo nasprotno vročini različni odpor. Med tem ko nekateri izmed njih izgube sposobnost plojenja in postanejo tako že pri razmeroma nizkih temperaturah neškodljivi ter že pri neznatnem prekoračnju te toplotne meje odmro, so druge vrste za vročino tako malo občutljive, da jih zamoriš šele z visoko toploto. Tudi bakterije preneso suho vročino mnogo boljše kakor vlažno; zato lahko z dovolj dolgim desinficiranjem (razkuženjem) v deroči vodni pari vse bakterije, tudi posebno žilave trose, iz katerih se porajajo nove kali, z zanesljivo voščjo zamoriš. Na razkužitvi temelji tudi aseptičnost najdalekosežnejših kirurških operacij; na instrumentu zamoriš bakterije in ga steriliziraš: dolgi kuhanjem, obvezila pa z vodno paro pod visokim pritiskom.

Učinek toplote na ljudi in živali je različen, kakor je pač žival ustvarjena: nekatere živali ohranijo svojo notranjo toplotu, ki je enaka toploti krvi, v normalnih prilikah zmerom na isti višini, druge, tako zvane mrzlokrvne živali pa umejo svojo telesno toplotu prilagoditi izpremembam vnanje temperature.

Smrt živcev od toplote

Če toplota stalno narašča, se tako zvana »protoplazma« živje substance tako bistveno izpremeni, da z zopetnim ohlajenjem ne dobiš več prejšnjega stanja in nastopi smrt. Celotni organizem človeka in toplokrvne živali je obsojen v katastrofo že pri temperaturah mnogo pod 53 stopinj. Porast notranje toplote vsega telesa za pet do šest stopinj nad toplotu krvi ne prenešiš niti tedaj, če traja samo malo časa, ker preneha delovati centralni

živčni sistem, ki sestoji iz možganov in hrbtničnega mozga. Prav tako odpovedo dihalni organi in srce prestane utripati.

Potenje je zdravo

Sredstva, s katerimi se telo človeka in toplokrvnih živali zavaruje pred veliko toploto, so različna. Najprej se je treba ogibati vsega, kar utegne ustvarjati v telesu novo toploto, kakor na primer gibanje ali obilno dovajanje redilnih hraniv. Dalje človek odloži obleko in se skuša ohladiti na neposredni način v kopeli ali z uživanjem mrzlih pijač. Pivo ni priporočljivo, ker pospešuje tvorbo tolsčne plasti, ki otežuje ohlajenje. A mati priroda nam je tudi sama dala poceni, a vendar zanesljivo sredstvo proti preveliki toploti: potenje. Potenje je odličn pomoček proti prevelikemu notranjemu ogretju; da pôt izhlapi, to je, da preide iz tekočega stanja v stanje pare, je

potrebna izvestna količina toplote, ki jo dobavlja kri, krožeča v koži. S tem pa se le-ta iznebi toplote in se ohladi, kar občutimo poleti zelo prijetno. Oti-ranje potu je nesmotreno, ker prinaša ohladitev le neovirano izhlapevanje na površju kože.

Potenje velja po pravici za zdravo in ne bi bilo prav preprečevati ga. Pôt se do izvestne mere izloča samodejno; povprečno se potu ne izloči več, kolikor ga v istem času lahko izhlapi; samo na obrazu se včasih zelo hudq potimo.

Debelejši ljudje se morajo v primeru z vitkejšimi znatno bolj potiti, ker plast tolsče pod kožo kot slaba preva-jalka toplote navzlic obilnemu potenju zelo otežuje oddajanje toplote iz notranjosti telesa. Nekaj sličnega opažamo pri morskem psu in kitu, ki se v zelo hladnih vodah severnih morij prav dobro počutijo.

Na plantaži kavovca

Kava, ki jo vsak dan pijemo, ni brez muke pridelano zrno, kakor se lahko uverijo naši čitatelji iz naslednjega sestavka.

»V novi službi boste popolnoma samosvoj, imeli boste prosto stanovanje, dobro plačo in povrhu tega še zdravo delo!« mi je dejal agent, ko sva udarila v roko in sklenila pogodbo za tri leta.

Ko sva stopila na prosto, je vzel iz denarnice nekaj novcev in mi jih je stisnil v roko za predujem. S tem sem postal za šest in trideset mesecev del plantažnega inventarja. Kraj, kamor sem se bil prodal, je bil Minas Geraes. Šest in trideset mesecev! sem pomislil. Dolgo časa za moža, ki se zaveže, da bo tri leta gojil in skrbel za tisoč gramov kavovca! A kaj sem hotel! Šel sem in se najprej predstavil upravniku plantaže, zavaljenemu Špancu, ki je imel navado, da je vsakemu novemu prišlecu ponudil žvečilnega gumija. Iz vljudnostnih ozirov nisem mogel odbiti ponudbe; vzel sem, toda ko sem stonil iz kolibe, sem reč naglo izpljunil.

Nisem namreč vedel, da si s tem lahko nakopliem dosmrtno sovraštvo upravitelja. Dal mi je na pot malega črnca, ki me je povedel v novi stan na robu plantaže. K sreči sem našel tam izseljence iz Evrope, ki mi že zaradi

tega niso bili popolnoma tuji. Družinica, ki sem ji bil prideljen, je imela troje članov: očeta, mater in sedem najstletno hčer. Trojica se je izselila v Brazilijo iz Madžarske, v dobri veri, da jo čaka onstran Oceana velika sreča. Toda v lastno nesrečo ni umel nihče izmed njih jezika, ki je tu v rabi. Imovina jim je kmalu pošla in končno jim ni preostalo drugega, kakor zasužnjenje kavovca — usoda, ki v tej latinski zemlji doleti marsikaterega emigranta.

Že to dejstvo samo na sebi me je pritisnilo liki mora. O, poskusil sem že sam, kaj se pravi živeti v Riu brez sredstev! Nikjer nisem mogel dobiti dela. In kakor zdaj jaz, tako se je morala tudi ta družinica zapisati triletnemu suženjskemu delu.

Edino, kar me je tešilo, je bila bližina teh ljudi in pa sobica, ki so mi jo dali za stanovanje. Meblovana sicer ni bila — vse, kar sem našel v njej, sta bili dve leseni kljuki. Poučili so me, da moram nanje privezati mrežo za počitek. Na plantaži namreč ne poznajo postelj, kajti vsak kos pohištva je izpostavljen napadom mrčesa, ki ob mraku prileze iz špranj in kotov ter neusmiljeno obdeluje svoje žrtve.

Zvečerilo se je in na zemljo se je poveznila prva noč mojega novega življenja. Otípal sem pritrjeno mrežo in zlezal vanjo, zaspati pa nisem mogel, bog vedi iz kakšnih vzrokov! Ko sem ponoči ležal na hrbtu in bdel, se mi je zdelo, da me opaja nekakšen sladkoben vonj cvetočih grmov. Ah res, bilo je tisto, kar nam okrepi naše živce, da nam ne leže spanec na oči! Opazil pa sem še nekaj — da tukaj, na plantaži lažje mislim, več izdržim in da sem tudi fizično krepkejši in odpornejši kakor doma.

Zato pa me je navdajalo s strahom nekaj drugega. Po moji sobi sta se pla-

šele na koncu je gramofon zapel nekaj o bananah. In oglasil se je še saksofon. Grozno! Bilo mi je, kakor da se je na stotine škrbastih žag zagrizlo v les in in ga zdaj žrejo, žrejo, pa ga nikakor ne morejo izgrizti.

Drugo jutro sem moral prvič na delo.

Šel sem z družino. Srečen tisti, ki ima vsaj ženo in otroke, da ga teši njih bližina. Dali so mi kratko motiko, ki je obenem nekakšne vrste sekirica, in z njo sem začel obdelovati kavov grm. Delal sem sključen in že prvo uro me je začel boleti hrbet, da sem postal docela ravnodušen in sem se skrtil pod grmове veje. Toda ni trajalo niti par

Obiranje kave v Indiji

zili sem in tja dve nedolžni kači, ki opravljata v teh krajih službo našega ježa. Plazili sta se vso noč iz kota v kot in lovili mrčes. Ker sta se ponoči svetili, je to zbuvalo v meni posebne občutke, posebno dokler se jima nisem privadil. Potem so me jeli vznemirjati svetlolikajoči se metulji, ki so letali sem in tja po sobi. In če ni bilo dovolj drugega brenčanja, so razvijali frfot še neke vrste hrošči — tako, da res nisem mogel zaspati. Tam zunaj, očitvidno ne posebno daleč, pa je smrčala opica in od nekod so prihajali glasovi hreščечеega gramofona, ki je menda krajšal ljudem nočni čas. Njegove melodije so bile v začetku zelo stare.

trenutkov, že se je pojavil za mojim hrbtom nadzornik. Pričakoval sem, da me bo nahlulil. Toda ne. Molčal je, ker je gotovo vedel iz izkušnje, da to itak nič ne pomaga. Poslal je nadme svojo ga konja, ki me je tako obrcal s kopití, da sem moral takoj vstati. Žival mi je bila neprestano za petami. Ta kruta igra je trajala dolgo, zelo dolgo. Če sem hotel le za trenutek poklekniti in počiti, sem že začutil kopita na mojem životu. Solnce pa je neusmiljeno pripekalo in me žgalo, da se mi je ulila kri iz ust in nosa. Željno je zemlja srkala moj rdeči sok — in slednjič sem otopel za vse občutke. Pozabil sem na krvavenje, na vročino, na vse — celo

na opojno cvetje kavovca, ki se je razgrinjal daleč okoli mene.

Napočila je poldanska ura, prišel je večer. Vrnil sem se v sobo. Doma so mi povedali, da se godi vsem začetnikom na plantaži tako kakor meni. Izguba krvi jih oslabi, ampak to je prav za prav tisto, kar jih napravi imune zoper nevarnosti, ki jih je plantaža polna. Če se pa kri ne ulije, obstoji resna nevarnost, da zadene človeka kap. Zato tudi tisto nepretrgano naganjanje k delu, ki ga vsak začetnik občuti kot grozno krivico. Na koncu koncev pa smejo na plantažo samo popolnoma zdravi ljudje. Drugi ne izdrže naporov, ki jih terja kavovec od obdelovalca.

Minevali so dnevi — polagoma sem se uživel v to življenje. Postal sem z družinico, kjer sem stanoval, eno telo. Delili smo si skrbi in brige, nevolje in tegobe. To je bilo tudi potrebno, zakaj vsi skupaj smo bili kakor psi priklenjeni na delo in nihče si ni mogel prihraniti vinarja zaslužka. Sistem, ki nas je bil zaslužnil, pa je stremel za tem, da napravi iz obdelovalcev plantaž delavoljne sužnje, ki mu ostanejo ohranjeni dokler mogoče.

L. 1888. je bilo suženjstvo v Južni Ameriki sicer ukinjeno, zato pa so začeli prakticirati na nove načine, da si zadržijo delavce na plantažah. Črnci so pobegnili drugam — njih mesta so zavzeli naseljenci. Dobili so pogodbe, ki predpisujejo, da morajo vzgojiti več tisoč kavovih grmov, zato pa smejo rediti na plantaži tudi prašiče in perutnino. Denarna nagrada za njih delo ni bila posebno velika. Edino, kjer se je dalo zaslužiti, je bila žetev, ki je bila posebej plačana. Če je družina dovolj velika, lahko pri tem nekaj zasluži. Toda odprto ostane kljub temu vprašanje, kdaj bo lastnik plantaže izplačal zaslužek. V Braziliji vladajo namreč posebni običaji. Lastnik plantaže obljubi plačilo, denar pa mukoma prejmeš od njega, kolikor ti ga vobče ne utaji, zakaj računi med gospodarjem in najemnikom niso nikoli čisti. Leto in dan zalaga gospodar najemnika z živlenskimi potrebščinami, navaja ga celo na razsipno življenje, samo, da se mu bolj zadolži in usuznji. Kreda ima tu važno opravilo — nenehoma piše številko k številki. Tako ima družina v tem pogledu tudi senčne strani. Kajti ljudje se zadolžijo in se ne morejo otresti dolga, ki je gospodarju

najboljše poroštvo, da bo suženj še naprej v njegovi oblasti in ne bo dosegel zaželjene svobode.

Tako sem živel tri mesece. Večkrat sem snoval načrt za pobeg. Stvar je zelo opasna, posebno če se pomisli, da se vsak takšen poskus navadno konča z »nezgodo« beguna. Najdejo ga nekje na robu plantaže krvavega, mrtvega.

Zadrževala pa me je tudi skrb za dobre ljudi, pri katerih sem bil pod streho in ki so bratski skrbeli zame. Slednjič so se začele neprijetnosti v velikem obsegu: gosnodar je zbolel, kolikor se je dalo ugotoviti, na posledicah zauživanja surovih zrn kavovca. Potem je prišla nadloga nadme. Ko sem se nekega jutra hotel obuti, sem opazil na nogi tri otekline zrnate oblike. Kaj je bilo? Prašna bolha je odložila pod mojo kožo svoja jajca. Kakor bi trenil, je skočila hči mojega stanodajalca po nož in izrezala nevarno zalego. Noga se mi je začela gnojiti, a vendar je bila nevarnost dolgotrajnega hiranja odstranjena. Rana mi je v toliko povzročala neprijetnosti, da sem se slednjič odločil za konjsko proceduro. Oblil sem jo s špiritom in ga prižgal. Čutil sem peklenške bolečine, pomagalo pa je le. Kmalu sem bil zopet na nogah in ker je bil oče bolan, smo delali trije za štiri.

Ko smo čistili plantažo, smo trpeli hudo vročino. Četokrat je bilo do 40 stopinj v senci. A delo je bilo težko, kajti kavovec zahteva posebne nege. Plantaže pa so se obdelovale po Taylorjevem sistemu. Aroma kave namreč zavisi vedno od negovanja kavovega grma, to pa je zelo mučno in naporno.

Trpel sem in trpel — slednjič pa me je minila potrpežljivost. Neki paznik mi je popolnoma zagrenil življenje na plantaži. Kaj je bil vzrok njegovega sitnarjenja, sem izvedel šele naknadno. Metal je svojo oko po hčeri mojega stanodajalca in se je bal, da mu jaz ne odnesem plena. Seveda sem dekletu razodel, da ne čutim zanjo nobene posebne nagnenja. Navzlic temu pa se stvari niso izpremenile. Dekle je naposled poklonilo pazniku svoje simpatije. Zdaj so postali konflikti neizbežni. Čeprav sem dekle svaril, naj nazi, kaj dela, me ni hotelo poslušati. Da, zrasla je sčasoma tako visoko, da se je že čutila napol kot žena upravitelja. In imela sva nastop, ki me je za vselej oprostil sužnosti na plantaži.

Don Pedro je ob tej priliki potegnil revolver in streljal name. K sreči sem ušel smrti. Ta dogodek je dal povod, da je bila moja pogodba razveljavljena in jaz sem vesel šel po svetu, da sem zopet enkrat lahko užival zlato

prostost. Kajti da ni bilo prišlo do tega konflikta, bi bil morda ostal do svoje smrti suženj kavovca in španskih izkoriščevalcev v rodovitni brazilski deželi.

V. Šv.

Ob stoletnici javnih železnic

V letošnjem oktobru poteče sto let, odkar je bila otvorjena velika in gospodarsko pomembna železniška zveza med največjim angleškim prekomorskim pristaniščem Liverpoolom in središčem angleške tekstilne industrije Manchestrom. Ta le 48 km dolga proga pa nam predstavlja ob enem prvo javno prometu namenjeno progo, ki jo je zmeril, zgradil in z vsemi vozili opre-

oseb, kakor tudi raznih tovorov. Osnutek kot tak je bil že sam na sebi mnogo širši in pomembnejši za splošnost, kakor pri Peasovi progi. To je razvidno tudi iz dejstva, da se je že spočetkoma predvideval dvojni tir, po katerem naj bi vlaki iste smeri vozili po enem, nasprotni smeri pa po drugem tiru. Računalo se je torej z velikim prometom in z mnogimi tisoči potnikov in stotinami ton tovorov.

George Stephenson

mil oče železnic, George Stephenson. Znano je sicer, da je bil na rudniški progi iz Stocktona v Darlington otvorjen promet že leta 1825., vendar pa je služila ta proga v prvi vrsti le njenemu lastniku Peasu, ki jo je izkoriščal samo v svojo lastno korist za prevoz premoega iz Stocktona v darlingtonško luko, kje se je izvršil pretovor na ladje.

Osnovatelji načrta železnice med Liverpoolom in Manchestrom pa so imeli takoj spočetka v mislih na spojitev obeh velikih mest z železniško progo, ki naj služi takoj po njeni otvoritvi vsemu prebivalstvu, bodisi za prevoz

Z gradnjo proge so pričeli nekako v jeseni leta 1826. pod vodstvom Georga Stephensona, ki je zbral okoli sebe celo vrsto gradbenih mojstrov, izkušenih pri stavbah rudniških železnic, mostov, nasipov itd. Saj pa je tudi nekoliko gorato ozemlje pri Liverpoolu in močvirje med obema mestoma zahtevalo precej predpriprav in znanja. Predviden je bil tudi prvi predor pod Rainhillom, nekaj mostov in premostitev že omenjenega močvirja na precejšnjo dolžino. Po dobljeni gradbeni koncesiji, ki jo je podelil londonski parlament, so pričeli z vsemi sredstvi z delom, in to osobito zaradi tega, ker se je kmalu nato pojavil v Liverpoolu konkurenčni konsorcij, ki je pričel propagirati spojitev obeh mest po širokem vodnem kanalu, opozarjajoč pri tem prebivalstvo na razne nesreče, ki bodo nastajale po železnicah. Oglasili so se razni nazadnjaški preroki, ki so svarili vlado in ostale merodajne činitelje na razne namišljene nevarnosti, ki so pretile od železnice prebivalstvu, živini, travnikom in drugim nasadom.

Ne glede na vse te pretnje in umestne in še več neumestne proteste je bila proga poleti 1829. leta dogotovljena. Zgrajen je bil prvi predor, mostovi, premoščeno veliko močvirje in položen tir, zgrajene končne in vmesne postaje. Na ničesar, kar so v tistih časih smatrali za potrebno, se ni pozabilo.

Nastalo pa je sedaj novo in zelo važno vprašanje, ali naj se vrši pogon nove železnice s parnimi lokomotivami

ali konj. Povsem naravno je bilo, da se je Stephenson kot prvak lokomotivskih graditeljev in posestnik prve lokomotivske tvornice zavzemal za parni pogon z lokomotivami. Imel je mnogo privržencev, zlasti takih, ki so bili že priče krasno razvijajočega se prometa na stocktonski progi, ki je donášala lastniku lepe dohodke. Toda število nasprotnikov lokomotivskega prometa ni prav nič zaostajalo. Lastniki kanalskega konsorcija in drugi so vlagali na vlado in druge javne korporacije protest za protestom, da preprečijo Stephensonove namere. Končno pa so se lastniki nove proge vseeno odločili, da zaprosijo pri parlamentu koncesijo za lokomotivsko železnico. Poslali so na ono zgodovinsko sejo parlamenta samega Stephensona, da je zagovarjal svoje nazore. Po dolgih debatah za in proti se je končno izdalo dovoljenje, da se lahko uvede na novozgrajeni progi parni obrat, vendar pa naj se vrši

tela prisostvovati »lokomotivski dirki«, saj kaj takega do tedaj svet še ni videl. Na tekmovanje je došlo četrto lokomotiv: »Rocket« od Stephensona, »Novelty«, »Sanspareil« in »Perseverance«. Četudi so bile vse štiri zelo skrbno izdelane in so imele vsaka svoje dobre in slabe strani, vendar je »Rocket« glede brzine, razvijanja pare in vlečne sile daleko nadkriljevala svoje konkurentinje in torej tudi zmagala v tej borbi. Tekme so trajale tri dni, od 6. do 8. oktobra. Tako je konsor-

Stephensonova lokomotiva »Rocket«

še predhodno nekaj poskusov med posameznimi lokomotivskimi konstrukcijami, da se izkaže, katera izmed njih bo najbolj odgovarjala namenu javnega prometa.

Konsorcij je torej razpisal posebni natečaj za parne lokomotive in stavil točne pogoje vsem konstrukterjem, kakšne naj bodo lokomotive, koliko naj dosežejo brzine, kolika bo njihova vlečna sila itd. Za konkurenčni boj med posameznimi izumitelji je vladalo naravno tudi med občinstvom zelo veliko zanimanje in težko so vsi pričakovali 6. oktobra, ko se je morala pričeti velika preizkušnja na 2 in pol kilometra dolgi ravni in premi progi pri Rainhillu. Določenega dne se je zbrala zelo številna množica, ki je ho-

cij naročil od Stephensonove tvornice lokomotiv še 8 strojev, da si na ta način zasigura zadostno lokomotiv za obratovanje. Osmi oktober 1829. pomeni v zgodovini oni dan, ko je padla odločitev za obratovanje s parnimi lokomotivami.

Po rainhillski »bitki« so se izvršile vse potrebne priprave za kolikor moogoče slovesno otvoritev prve javne železnice. Povabljena je bila v Liverpool vlada Velike Britanije, vsi parlamentarci in drugi odličnjaki, kar je dalo prireditvi, ki se je izvršila 29. oktobra l. 1829. toliko večji sijaj.

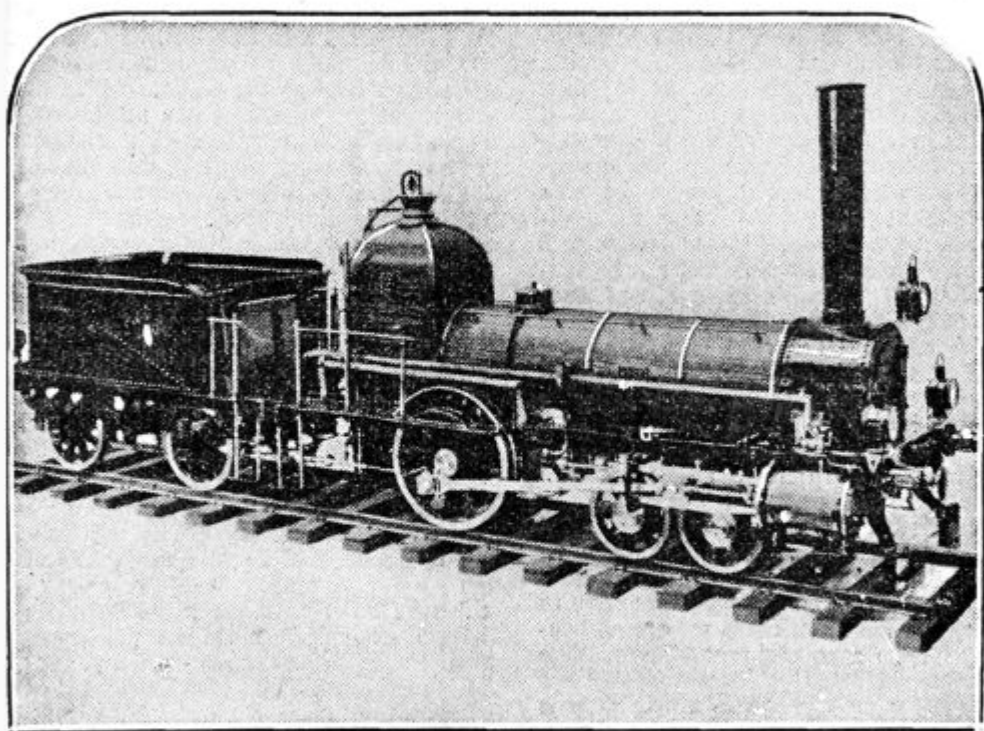
Zanimivo je, da se je takoj prvi dan rednega obratovanja dogodila tudi prva železniška nesreča. Lokomotiva »Northumberland« je po nesreči

povozila na neki vmesni postaji enega izmed slavnostnih gostov, ki je po neopredvidnosti zašel na drugi tir, kjer je isti hip privozil nasprotni vlak.

Takoj prve tedne se je izkazalo, kako potrebna je bila železnica. Četudi je dnevno vozilo po določenem redu le troje parov potniških vlakov in tovarni vlaki samo po potrebi, je bil konsorcij takoj prisiljen, naročiti še nadaljnjih 12 lokomotiv pri Stephensonu, ki pa je tudi od svoje strani skrbel, da čimbolj izpopolni svoje konstruk-

po cestah, živino na polju in celo kuratino po dvoriščih. Anekdote, ki so se ohranile iz tistih dni do danes, so take, da jih lahko v današnji dobi smatramo kot dobro pogodene smešnice.

Minulo je od one slavne dobe prvo stoletje. Iz skromnih 48 kilometrov javnih železnic je nastalo nad poldrugi milijon kilometrov železniških prog, ki preprezajo ves svet, obvladujejo vse kontinente in služijo povsod v dobro človeštvu. Mala »Rocket« pa stoji danes uvrščena v svoji prvotni obliki v

Prva švicarska lokomotiva (l. 1847.)

cije in jih prilagodi zahtevam prometa. Vlaki so postajali vedno težji in potrebno je bilo vedno silnejših strojev, da jih vlečejo. Kmalu po otvoritvi se je občinstvo že tako privadilo železniški vožnji, da nihče ni več poslušal onih zavistnih govoric, ki so vedno znova nastajale o škodljivosti železniškega prometa za potnike, za gledalce itd. Saj so se tedaj našli celo zdravniki in druge učene osebe, ki so trdile, da bo treba vstric železnic postaviti nekoliko metrov visok plot, da ne bi silna brzina kvarno vplivala na potnike

londonskem muzeju v Kensingtonu kot prva v dolgi vrsti njenih sovrstnic in »potomk« ter nam priča, kako velik mož je bil Stephenson, ki je dal toku narodnega gospodarstva popolnoma novo, hitrejšo in uspešnejšo smer. Njegovi nasledniki so poskrbeli za vedno večjo izpopolnitev železniških vozil, boljše izgradbo prog, opremo postaj, varnost prometa itd. Imena Stephenson, Giffard, Seguin, Mallet, Schmidt, Ghega, Siemens, Gölsdorf in drugih bodo ostala ozko spojena z zgodovino najvažnejšega prometnega sredstva,

Prva Podržaj

Kako je vrag Mojca vzel

Šimnova mati je bila že tretje leto vdova, dasi ji je bilo jedva dva in štiri-deset let. Sama še krepka in čedna, je pazila na hčer s strogostjo matere, ki se ji ob spominu na mladost vzbujala kes nad prerano užito sladkostjo greha.

Hči Mojca, brhko in zdravo dekle, se je šolala nekaj let v samostanu, potem pa je morala domov, kajti pokojni Šimnov oče ni bil navajen dajati nasvetov, temveč je kratkomalo zahteval in ukazal, pa se je moralo zgoditi po njegovi volji. Marjano, svojo ženo, je imel iskreno rad po načinu ljudi, ki ne pokažejo svojega srca niti v trenutkih prekipevanja o sreče niti ko jim za-ječi duša pod udarcem usode. Sicer pa je bil pravi Herodež — kakor ga je nazvala Marjana — ki mu ni bila preveč všeč ženina pobožnost. Zato tudi njegov nagel sklep, da mora Mojca takoj domov.

In res je bil skrajni čas. Mojca so bili že tako prevzeli samostanski zidovi, da si je že pripravila vse številno perilo, ki ga morajo imeti kandidatkinje za bodoče redovne matere. Denar, ki ga morajo vložiti in ki ga ne premore vsako še tako poklicano dekle, ji je obljubila mati brez vednosti očeta, ki bi bil dal pozidati rajši deset kapelic nji na ljubo, kakor pa da bi bil dal en sam dinar za izgubo svoje hčere edinke. In ko je bil nekoč slučajno prestregel hčerino pismo s podpisom sestre Angelike — ime, ki si ga je izbrala Mojca kot bodoča nuna — je bilo konec njenega samostanskega domovanja.

Mojci se je tožilo dolgo po prepevanju latinskih psalmov, po čitanju svetniških življenjepisov in po drugih samostanskih radostih. Življenja v sebi in izven sebe ni hotela poznati, molila je in prosila Boga, naj bi razsvetlil očeta in jo poslal nazaj tja, kjer edino se more zveličati njena duša. Ker ta milost le ni hotela priti, se je jela počasi ozirati po življenju, ki jo je zoper njeno voljo vabilo v svoj mavričasti vrtinec. Gledala je že precej široko, ko se je nenadno zgodilo, da je umrl oče.

Spriča je pričakovala vdova, da bo morala omehčati hčerino voljo po samostanu s tožbami o osamelosti, ki jo čaka, če jo zapusti tudi ona, ko pa se Mojci je ni mudilo nikamor, jo je začela

pošiljati sama, češ dolgo čak ne bo več živeča, ko je ostala brez moža, za njo pa je bolje, da ne okusi prevar in trpljenja posvetnega življenja, ki ji je bilo vedno tako tuje in odvrtno. Mojca je premišljevala in odlašala, dokler ni odložila odločitve na jesen.

Kmalu po očetovi smrti je prišel namreč na počitnice Pečnikov Lovro, mlad učitelj v obmejnem mestecu. Mojca ga je poznala še izza otroških let, ko sta si bila zares prava otroška prijatelja. Eno leto za njim so poslali tudi njo v mesto, kjer sta se oba pripravljala za lepo toda težko učiteljsko službo. V mestu se nista mogla videti nikoli, kajti Mojca je bila na samostanskem učiteljsku z internatom. Na počitnicah sta se sicer videla in tudi govorila, toda Mojca si je bila po vzgledu svoje lepe učiteljice matere Serafine že izbrala ženina, ki ne vara in ne more varati navzlic mnogoštevilnim ženskim dušam, ki so mu prisegle dosmrtno zvestobo. In tako bi se bilo zgodilo, da je bil oče malo manj trmast, mati pa malo bolj odločna. In če bi ne bilo Pečnikovega Lovreta!

Lepega večera v poznem avgustu sta sedeli mati in hči po večerji na vrtu za hišo. Mati, ki je bila nesla zjutraj po maši v župnišče nekaj denarja za misijone na Kitajskem, s prošnjo, da berejo misijonarji maše za pokojnega Andreja, je pričela govoriti o minljivosti vsega posvetnega in o sreči onih, ki so posvetili svoje življenje že v mladosti onostranski blaženosti. Mojca je poslušala, toda materine besede, govorjene med neprestanim kesanjem nad izgubljeno mladostjo, niso dosegle njenega srca. In ko je mati omenila župnikovo veselje nad njenim sklepom, da pojde v samostan, je Mojca odvrnila:

— Kje pa je rečeno, da se more človek zveličati samo v samostanu?

Mati se je začudila. Kaj takega še ni čula iz hčerinih ust. Mojca pa je nadaljevala:

— Da, mati. Sam Kristus je živel med svetom, pa je bil Bog! In apostoli so vsi svetniki, razen Judeža, ki bi se ne mogel zveličati v nobenem, še tako strogem samostanu.

— Dekle, dekle! Kar strah me je! se je odmaknila mati.

— Sicer pa moderni svetniki tudi niso živeli v samostanih! Ali naj vam povem življenje blažene Hortenzije iz Castellrossa, mislim, da se tako imenuje, ki je bila celo poročena in je imela dvoje otrok?

— Otrok, otrok, kaj pa misliš! Je dejala prestrašeno mati.

— Kaj mislim? Mislim, da boste vi prav tako zveličani, če tudi niste šli v samostan.

— Dekle, jaz te ne razumem več.

— Jaz pa dobro vas!

— Torej je res... O Bog, ko bi te slišal pokojni oče!

— Prav bi mi dal. Zato me je poklical domov.

— Bog mu odpusti greh! je vzdihnila mati.

— Kakšen greh? Da je vas vzel? se je nasmehnila Mojca.

— Dekle, tako pa nikar ne govori! Mene je vzel pošteno in dober je bil.

— Zato sem vendar rekla!

— Kaj ti pade v glavo? Greh... da je mene vzel?... Dekle, dekle, s teboj ne bo nič!

— Nekaj bo že. Sicer pa nisem rekla tako, kakor se vam zdi. Saj vendar ni greh, če kdo vzame dekle za ženo. Na primer... mene...

— Sveti Alojziji! je vstala mati.

— Kaj pa je, mati? Ali sem rekla kaj slabega?

Mati je pomolčala, potem pa se je obrnila in zapretila:

— Tebe bo vrag vzel... če boš taka, je pristavila z nežnejšim glasom in vzdihnila k Bogu.

— Mati, saj vem, da ne mislite zares, je dejala zamišljeno Mojca in se ozrla čez vrh proti gozdiču, ki ga je ločila od vrta visoka živa meja.

— Torej je res?... Vse bo res!... je izrekla mati svojo misel v zvezi z župnikovim svarilom pred Lovretom in hotela oditi.

— Kaj je res? Že prej ste rekli. Povejte mi, mati! je prosila Mojca in gledala skozi temo proti gozdiču.

— Ne skušaj me, dekle! Sama veš, kaj mislim. Samo to ti rečem: žalostna sem, ker nisem mislila kaj takega od tebe.

Mojca je stopila bliže:

— Mati, lepo vas prosim, da ne slišijo ljudje. Kaj neki bi si mislili o meni, če bi vedeli, da me imate za takšno, kakršna nisem.

— Kaj ljudje? Bog, Bog! Molila bom zato... je dejala mati z žalostnim gla-

som, šla proti hiši in mislila: če ni že prepozno... Bog mi odpusti, njo pa privedi na pravo pot...

Mojca je gledala za materjo in čudno ji je bilo pri srcu. Bolelo jo je, da je morala mati izvedeti po tujih ljudeh resnico, ki bi je itak ne mogla več dolgo prikrivati.

— Pa spat pojd! je zaklicala mati iz veže in šla po stopnicah gori v svojo izbo.

Par minut in lesa pred gozdičem je boječe zaškripala.

— Moj Bog! je vzdrltela Mojca, ne da bi se bila prestopila.

— Mojca! je zašepetal glas na vrtu. Ni se premaknila. Niti ozrla.

— Mojčica! se je je dotaknilo dvoje rok.

Ostala je mirna.

Mojčica moja!

In dvoje rok jo je objelo. Tesno in krepko.

Kakor v omotici je stopala tesno ob njem proti hiši. V glavi se ji je vrtele in po vsem životu je čutila mraz in vročino obenem. Imela je zaprte oči, pa je videla jasno in razločno podobo vruga, ki se je s svojo strašno glavo zaril v prepad pred nogami Matere božje na glavnem altarju samostanske cerkve. Slišala je prekipevalno zdihe: Mojčica, Mojčica... srce pa ji je bilo v odmevu materinih besed: vrag vzel... vrag vzel...

DR. YERSIN

Znanost je nedavno proslavila moža, ki je raziskaval anamitsko pogorje, proučeval vzroke močvirske mrzlice v puščobnih krajinah ob Nhatrangu in Djiringu, sadil med prvimi heveje v Košinšini itd. Sosebno pa si je pridobil za vedo zaslug s tem, da je odkril kužni mikrob. Na svojem odposlanstvu v Honkongu je dr. Yersin trčil na japonske zdravnike, prepokane z nemškimi metodami. Hoteli so ga izpodriniti. A slabo so poznali njegovo žilavost. Odstopil je od teh gospodov, ali iz mesta ni odšel. Ostal je celo v bolnici okuženih in nadaljeval svoje raziskave v slamnati kolibi, ki si jo je dal postaviti na dvorišču. Tam je spal na rogožini, izvajal avtopsije ter ugotovil, da je v dimljajah (kužnih bulah) bacil. Njegovo odkritje je zaslovelo po vsem svetu. Kulture mikrobov, ki jih je pripravil je dobil dr. Calmette v Parizu in jih proučil. Nato so sestavili cepivo in serum po metodi dr. Rouxa. Praktično so preizkusili učinkovitost teh proizvodov na Portugalskem. Dr. Yersin je zmagal: postavil je mejo strašni živinski in človeški kugi, ki je občasno zahtevala toliko žrtev.

Dr. Vl. Travner

Čarovniški procesi na Slovenskem

(Nadaljevanje)

V. poglavje

Posamezni čarovniški procesi

Značaj čarovništva v naši domovini in vse strahote naših čarovniških procesov moremo pravilno razumeti samo, če se seznanimo s posameznimi procesi, ki so se vršili pri nas v tej dobi. Zato skušam opisati v naslednjem vse procese, ki so mi znani. Glavni vir so sodni spisi, ki so se nam ohranili bodisi popolnoma bodisi deloma. Drugi važni viri so poročila sodobnih pisateljev (Nik. pl. Beckmanna, Adama pl. Lebenwalda i. dr.) kakor tudi razne opazke, slučajni zapiski itd. iz tega časa. Slednjič moramo upoštevati tudi še tradicijo, kamor prištevamo predvsem poročila *poznejših* pisateljev, posebno v primerih, če ne navajajo zanesljivih virov iz dobe čarovniških procesov.

Ker so torej viri zelo različni, je umevno, da so nam nekateri čarovniški procesi znani zelo natančno, drugi pa le deloma; medtem vemo o mnogih čarovniških procesih le prav malo (navadno le, da so se vršili ali pa, da so bile nekatere osebe zaradi čarovništva obsojene in usmrčene). Čarovniških procesov je bilo gotovo mnogo več, kakor jih v naslednjem navajamo. Vendar je že ta material tako obsežen, da se moramo omejiti le na najvažnejše in da opisujemo obširnejše samo tiste primere, ki so kulturno-zgodovinsko, ravno, narodopisno, psihološko itd. posebno zanimivi. Vsa važna mesta pa so navedena točno po ohranjenih virih (mestoma tudi z nemškim besedilom).

A. Doba razvoja čarovniških procesov
(ok. 1500 do 1660)

1546

I. Najstarejši in največji doslej znani prvi čarovniški proces v Sloveniji se je vršil l. 1546, v *Mariboru* zoper več žensk iz bližnje mariborske okolice. Iz sodnih spisov, ki so se nam le deloma ohranili, izhaja, da so bile obtožene *Marjeta Šamperl*, *Starosveta*, neka *Rozenkranz Margareta*, žena *Martina Kristana*, *Cigoliča*, *Katarina iz Nebove*, *Lačenbergerca*, *Neža Sekolič*,

Margareta Požunko, neka *Krajnica*, *Rajnička*, *Kremjica* in menda še nekatere druge ženske iz bližnje mariborske okolice, ker so se v letih 1529. do 1546. pri Sv. Petru, v Metavi, v Cajniku, v Hrenci, v Ložanah, pri Sv. Mar-

Čarovnica na grmadi
(Risba kiparja N. Pirnata)

jeti ob *Pesnici*, pri Sv. Kungoti, v *Nebovi*, v *Pernicah* in še v nekaterih drugih krajih pečale s čarovništvom in izvršile še razne druge zločine. Pečale so se posebno z zastrupljanjem. Pri umorih so uporabljale pravo preobjedo (*aconitum napellus*), pikasti mišnjak (*conium maculatum*) in še druge stru-

pene rastline. Tako so n. pr. zastrupile mariborskega meščana Kazinga, ker je njegov konj pohodil in poškodoval Rozenkrančko. Z neko (zastrupljeno) pogačo (»Pogatschen«) so spravile na drugi svet 4 osebe. Znale pa so napraviti strupe še na druge načine. Tako je napravila Margareta čarovniško jed iz kušarjev, gadov, slepičev in krastač. Ko je Šamperl to jed pokusila, se ji je začela luščiti koža. Nekega kmeta Jakoba so ubile na ta način, da so sušile na panju drevesa, ki ga je kmet posekal, gade in krastače. Tudi so požigale hiše. Tako je n. pr. Šamperl priznala, da je zažgala neko viničarijo in da je hotela tudi (sicer neznanemu) duhovniku Filipu iz Sv. Petra zažgati hišo, ker ji je vzel nekoč košaro, v kateri so bili maslo, karpi in polenovke. Poleg teh zločinov pa so povzročile še celo vrsto čarovnij.

Šamperl je izpovedala, da so delale točo in nevihto na ta način: Poiskale so pri vodi devet kamnov, ki so jih osnažile in metale v vodo. Kamor so vrgle kamen, na tisto stran je »potegnila« toča. O Jernejevem (24. avgusta)* 1545. so se kopale Šamperl, Rozenkranz in Lačenbergerca skupaj v čeburu. Vodo so izlile na trato; če bi jo pa izlile na kamenje, bi toča vse pobila. Ko so se nekoč kopale Lačenbergerca, Rozenkranz in Margareta v skupni kopeli, so ukazale trem hudičem, da zlijejo to vodo čez hrib in dol. Tako je nastala huda toča. Nekoč je Šamperl zlila nekaj vode iz čarovniške kopeli v hosti. Tam se sedaj zemlja vedno udara in so nastale globoke jame. Lačenbergerca je tepla na nekem križpotu prt s šibo in zagovorila. Zaradi tega se je vsula toča čez vinske gorice. Neža Sekolič je izrezala iz križa pri Nebovi (iz desne Kristusove noge) tresko, iz nekega drugega križa pa tri skale. S temi predmeti so delale Sekolič, Starosveta, neka Rajnička in neka Kremeljica na Urbanovo (25. maja; sv. Urban je zaščitnik vinogradov) točo, ki je napravila dosti škode. Vodila jih je Šamperl, ki je — stoječ na strehi — zvonila z zvončkom. Pred štirimi leti (1542) so te čaravnice na dan sv. Marka (25. aprila) napravile

slano. Znale so tudi zagovarjati vođo, kakor n. pr. Cvajniški potok.

Polja in vinograde so znale poškodovati še na druge načine, n. pr. da so zakopale v nek vinograd malo živega srebra, zaradi česar se je vinograd spridil tako, da ni rodil več kot eno štrtinko vina, čeprav je zraslo popreje tu 40 štrtinjakov; kadile na dan Sv. Treh kraljev vinograde z mrtvaškimi kostmi; izročevala rozge hudobnim duhovom, tako da so vinogradi pozebli itd. O Vseh svetih l. 1545. se je kopalo 15 do 18 čarovnic v tolmu pri Sv. Kungoti. Z vodo so hotele poškopiti vinograde, da bi se na vsaki trti posušili po dve očesci.

Vetrove in toče so preganjale na različne načine. Lačenbergerca je imela n. pr. bel prašek, ki ga je skozi leseno cev pihala proti vetrom. Pri neki drugi priliki je Lačenbergerca prala v neki mlaki. Naenkrat je začela voda vreti in se je napravila huda nevihta s točo. Zbežala je domov ter z nožem delala križe proti oblakom rekoč, naj v meglah vse pogine v imenu sv. Trojice. Nato je toča prenehala.

Nekoč sta šle Lačenbergerca in Rozenkranz k Sv. Bolfenku na Pohorje. Tu sta privezali hudiča Gašperja z žensskimi lasmi na bukev, da ne bi deževalo. Kmet Pongraz je prišel na to mesto, da bi posekal drevo. Hudobni duh pa je začel klicati, naj ga reši in da se bo potem dež vlił. To se je tudi zgodilo.

Te čaravnice so se posluževale svojih peklenskih prijateljev kot nekakih detektivov, da so vračali ukradene predmete in prisilile nezveste zakonce, da so se vrnili k svojim zakonskim družicam. Tako so šle n. pr. Sekolič, Šamperl in Rozenkranz na neki križpot, kamor so položile pisker in na nje ga črn novc. Nato so teple lonec s tremi šibami tako dolgo, da je začel lonec plesati. Nastal je velik vihar, ki je postavil tata, ki je ukradel neki Krajnici denar, na križpot. Obenem se je usipal tudi ukradeni denar. Neki tat je ukradel Starosveti obleko. Ona pa je obleko zagovorila takole: Tat naj krade, dokler živi in naj dobi zato plačilo. Ta tat je bil pozneje v Vurbergu obešen.

Marieta, Kristanova žena, je dala neki ženi, čije mož ji ni bil zvest, prašek z naročilom, naj vrže ta prašek v Pröbstelnovo hčer Kumo, ki se vlačí z njenim možem. To je varana žena tudi sto-

* Dan sv. Jerneja je pri Nemcih »čarovniški«. Ta dan vodi »divjji lovec« svojo družalo. Tudi kovači »vežejo« na ta dan hudiča s tem, da udarijo parkrat s kladivom na nakovalo. (J. Navratil »Slovenske narodne vraže in prazne vere« v Letopisu Slov. Matice l. 1892, str. 130.)

řila. Od takrat je bil moř zopet zvest. Pri neki drugi priliki so Starosveta, řamperl in Krajnica spravile řeno nekega Jurija, ki je pobegnila s svojim ljubćkom Tomařem, k mořu tako, da so zagovorile robec.

Te ćarovnice so se šhajale na Pessińskem hribu blizu Maribora. ćarovniřko mazilo jim je prinesla Laćenbergerca. S tem mazilom so namazale burklje, se nanje usedle in odletele po zraku na šhajaliře. Nekoć jih je opazoval kmet Gregorić, ki je leřal na klopi in navidezno spal. Nato je skrivaj namazal burklje z mazilom in sedel nanje. Tako ga je zaneslo med ćarovnice.

Znale so se napraviti tudi nevidljive. W Margaretinem (28. januarja) 1545 je izvrtala Krajnica iz nekega kriřa Kristusu oći. Će nosi te oći pri sebi, jo ne more nihće videti, ćetudi bi sovrařnik pri njej stal ali bi jo hotel ujeti.**

Vsaka prijateljica je imela svojega peklenškega prijatelja (incubusa) in sicer: řamperl Ćernaglja, Laćenberger Tanćića, Rozenkranz Prokvasa in Kusmana, Krajnica Mazrla, Katarina iz Nebove Gabriana. Omenja se tudi duh řuman. řamperlica je imela kozlov rořićeek in majhen zvonćek. Će je trobila ali zvonila, se je pokazal njen peklenjski prijatelj, ter jo odnesel k tovariřcam, Laćenberger je hodila na kriřpota ter poklicala hudića z besedami: »Ptićek, Tanćić«. Nato je vzdignila nekaj od zemlje in pořkropila na vse strani; zaradi tega je nastala nevihta s toćo ter se je pokazal hudić, ki ji je prinesel denar. Ker pa ji je dal premalo denarja, mu je zapretila, da ga bo prihodnjić mućila. Sicer pa je imela Laćenberger svojega hudića zaprtega v steklenici (podobno kakor so imeli tedanj izobrařenci v steklenicah »mandragoro« (Alraune, Heckenmännchen), za katere so plaćevali bajne vsote. Većkrat ga je v steklenici semtertja premetavala in ga mućila na ta naćin toliko ćasa, da je izpolnil njene řelje. Hranila ga je s pšenićnim kruhom in vinom. Pred letom 1532. je nekoć prenoćila Rozenkranz pri Laćenbergerci. Pri tej priliki je videla, kako so hudobci v podobi maćk z debelimi glavami prihajali v hiřo in nosili denar. Potem so duhovi

pod piskrom ropotali in iskali jedila. Rozenkranz je imela takrat pri sebi svojega otroka in se je zelo bala, da bi ji ga hudići ne odnesli, Razen tega je imela Laćenberger hudića v podobi psa, ki ga je vodila na verigi. — Krajnica je imela s Ćrnaglom dva otroka (»pankerta«). Ta duh ji je prigovarjal v jeći, naj izvrři samomor, ona pa ni v to privolila. Starosveti je njen peklenjski prijatelj ušel, Laćenbergerca pa ga je spravila k sebi, kjer ga je imela shranjenega v steklenici, kjer je bil tudi kamenćek in kos bombařa. — Rozenkranćo je njen duh obiskal celo v jeći in z njo spolno obćeval. Popreje jo je obiskoval ob torkih in ćetrtekih, ob sobotah pa ne. Sekolić ima hudića privezanega z řenskim lasmi v kotu pri peći. Će bi ga kdo pretepel s tremi leskovimi řibicami, ki so stare eno leto, bi bil hudić reřen. Vsi ti hudići so bili ćrni kakor maćke.

Nadaljnji podatki tega procesa, posebno sodba in kazen, nam niso znani, ker so se ti deli spisa izgubili. Brezdvomno pa so bile vse obtořenke obsojene na smrt in se je smrtna kazen tudi izvrřila. Domnevno so bile vse obtořenke řive seřgane. Smrtna kazen se da v tem primeru opravićiti, ker so storilke zagreřile brezdvomno već teřkih zloćinov (umorov in pořigov). (Spis v řtaj. deř. arhivu řt. 3322 (?); Reichel; Byloff str. 23—24; Puff II. str. 115 do 117; Pajek, str. 18—21.)

PARISKO STANOVNIřTVO

Pariz řteje 2.408.000 duř. Od teh se je 837.000 rodilo v Parizu, 138.000 po drugih obćinah seinskega departementa, 1.345.000 pa v provinci. Ostali, t. j. približno 5% celote, so iz kolonij ali tujine. V sto letih so se pariřki prvoselci (avtohtonci) podvojili, vendar napram celokupnemu prebivalstvu so se zmanjšali za 4%. Naposled se je — navzlic znatnemu dotoku inozemcev — ugotovilo upadek za dobrih 100.000 ljudi v zadnjih dveh letih med pariřkim stanovniřtvom.

DAMA S KAMELIAMI

V uvodu istoimenega romana trdi Aleksander Dumas ml., da so vse osebe istinite razen glavne junakinje. Slovstveni vohuni pa so zasledili tudi vir za to postavo. Margerita Gautier, ki si je pozneje dala ime Duplessis, je bila řivi vzor 23letnemu piscu. To kmećko dekle iz Normandije je v kesnejřih letih obořevalo cvetlice, ćeprav ni moglo prenařati njih vonjave. Zato si je izbrala kamelijo, ki ne diři. Njeni znanci zagotavljajo, da je v dobi svojega razkořja trořila po 10.000 frankov na leto, hoteć se obdajati s to iztoćno, ćaju slićno rastlino.

** Vera, da se more ćlovek napraviti nevidljivega, je na Spodnjem řtajerskem zelo razřirjena ter se omenja većkrat v naših ćarovniřkih procesih (gl. Pajek »Nevidljivost« str. 118).

Ivo Zor

Vsakdanja večerna telovadba

V zadnjem članku »Zagovor modernega sporta« sem obljubil, da v kratkem o tem nekaj napišem. Torej!

Nesmiselno bi bilo, ako bi popisoval in opisoval posamezne vaje, zakaj o tem je naša revija prinesla že mnogo. Telovadba je tako obsežna, da si prav lahko vsak izbere lepe vaje, ki bodo odgovarjale njegovi konstituciji, potrebam in željam. Pregledna veja v zad-

njem članku naj koristno služi vsakemu, ki bi rad telovadil in ni sportnik, da si izbere primerno vrsto telovadbe. Bodisi da vežba s kakim ekspanderjem, ročko, ali kakršnikoli drugim orodjem. V naslednjem hočem seznaniti čitatelje, predvsem sportnike in telovadce, z različnimi aktualnejšimi in bolj važnimi stvarmi, ki so s to večerno telovadbo v najtesnejši zvezi, o katerih se pa še ni mnogo pisalo.

Dober sportnik mora ostati stalno v »formi«! Tudi, kadar ni njegova sezona, naj bo vsak hip sposoben startanja. Ne morda zato, ker se bo sredi poletja

priredila n. pr. smučarska tekma, ampak zato, da ni treba izgubljati dragocene energije, ko se prične zopet sezona, — dokler se »notri ne pride«. Ko smučar prihodnjo zimo zopet v »džlce stopi«, ne sme biti prav nič manj okreten in prožen, kakor je bil lani!

Najlažje se obdrži sportnik v formi, če se posveti svoji »drugi« panogi. Kljub temu pa so nekatere spretnosti, ki jih rabi človek pri »prvem« sportu, ki mu jih pa druga disciplina ne »nuđi«. V teh spretnostih se mora telovadec obdržati na potrebnem višku z dopolnilno ali izpopolnilno gimnastiko doma, zvečer, preden leže k počitku. Kakor vsakdanje umivanje je nujno treba tudi večerno gimnastiko propagirati na vse načine in jo uvajati v družino ter med prijatelje. Sportnik mora biti aktiven oznanjevalec koristnih idej! Čim več ljudi uvede v sport, tem večje so njegove zasluge za človeštvo, tem večje je lahko njegovo samozadovoljstvo.

Večerni trening naj se vrši, če le mogoče dve uri po večerji in nikakor ne preko desete ure! Da se telovadi pri odprtem oknu ali pa na prostem in čim manj oblečen, to mora biti vsakemu razumljivo. Človek si poišče dosti prostora kot v stanovanju in se poslužuje pač samo mirnih, prožnostnih vaj, kajti upoštevati je treba, da za sosedo ne bo nobena sportna propaganda, če se jim bo skakalo, rožljalo in razbijalo nad glavami! Čudovito mnogo se da doseči z mirno, neslišno telovadbo.

Med posameznimi vajami se uporablja posebno dihanje za pomirjenje srca, pa tudi med izvajanjem samim je treba skrbeti za pravilno dihanje. V splošnem se da med telovadbo dihati po načelu: kadar je prsni koš napet — udih, kadar je stisnjen — izdih. Toda so primeri, ko se po tem splošnem pravilu ne da dihati in sicer takrat, kadar je prsni koš sicer napet, toda je tudi pomožna dihalna muskulatura obremenjena. To se pravi, prsni koš je v svojem obsegu fiksiran, pljuča so zadržana v respiraciji. Najlepši zadeven primer so stoje na rokah in nekatere razovke. Take vaje niso zdrave kljub temu, da lepo razvijajo mišice, seveda samo količinsko, ker so ponavadi tezne. Ako se že uporabljajo, potem se je treba temeljito izdihati po izvršitvi.

Pa ne samo dihanje! Za smotreno delo na telesu so neverjetnega pomena tudi — sprostitelne vaje. Po vsaki daljši obremenitvi mišice se pojavi v njej bolečina, ki zelo počasi popušča in se zdrži večasi tudi dan ali dva. Da se to

prepreči, je treba po vsakem takem naporu muskulaturo sprostiti — iz napetega, togega stanja. Mišica je samo takrat v največji meri sposobna dela, kadar je popolnoma mehka, zakaj samo sproščena nudi osnoven položaj za vsako nadaljnjo izpremembo. Le iz tega najbolj razsežnega stanja se lahko mišica maksimalno zgosti, da opravi največje delo. Dokler se čuti togost in bolečina v muskulaturi, toliko časa je ta zgoščena. — toliko časa jo obliva samo majhen del krvi, ki je domala vsa iztisnjena iz žilja. Če se težje tezne vaje ponavljajo brez vsake sprostitve, potem zastane mišica v gotovi zgostitvi in tako nekako pokrni. Kaj je posledica tega?

Skozi stisnjene žile se pretaka manj krvi, kot je mišica za nadaljen razvoj potrebuje. Torej prvič: zastane v razvoju in rasti. Obsežnost njenega giba z maksimalne razpetine do največje skrčitve se zmanjša, torej drugič: izgubi na svoji prožnosti. In tretjič, ostane trda, neokorna in v marsičem ovirajoča!

Nočem s tem zatrjevati, da so tezne vaje n. pr. na orodju — škodljive. Nasprotno! Za nagel razvoj mišične količine so jako koristne, ako se pri tej te-

lovadbi pravilno postopa, to je, da se uporablja med posameznimi vajami — sprostitiv. Marsikatera jako slikovita vaja se da sestaviti na orodju tudi na ta način, da se muskulatura med posameznimi fazami razpne. Zdjaj zgornje, zdjaj spodnje okončine, zdjaj hrbtno, zdjaj trebušno mišičevje. Nihče ne opazi, da se sproti plačuje telesu davek in vaja izgleda še bolj prožna ter lepa. Kdor pa še ne obvlada svojega telesa toliko, da bi lahko med izvajanjem sprostil mišičevje, ta naj to stori pač neposredno po dovržitvi vaje.

Da se povrnem k večernemu treningu. Torej poleg dihalnih vaj, so sprostitelne vaje tudi ogromne važnosti! Po vsaki obremenitvi, po vsakem občutku togosti v mišici je treba prizadeti del telesa sprostiti. Kako se to stori? Muskulaturo se čisto razpne, napravi se jo popolnoma »mrtvo«, da svobodno visi. Če togost in bolečina ne popustita takoj, kar je pri vsaki težji vaji slučaj, se kompleks telesa s pomočjo ostalega, spočitega mišičevja stresa. Vsaka bolečina takoj preneha, tako, da se lahko vsak o tem prepriča že koj po prvem poizkusu. In če bo spoznal ugoden vpliv sprostitve, potem ne bo na to nikoli več pozabil.

Taka smotrena večerna telovadba naj traja razpoložljivemu času primerno dolgo. Čim delj se telovadi, tem bolje se potem spi. Toda vedno vsaj dve uri po večerji in nikakor ne preko 22. ure, zakaj, telovadimo vendar zato, da telesu koristimo, ne pa, da bi na račun svojega zdravja dosegli nekaj posebnega. Ko se človek tako zaznoji, ko mu je toplo in se raduje samega sebe, potem naj se oddolži telesu do poslednjega plačila, ki vpliv večernega treninga znatno poveča. Ta davek je pa — temeljito čiščenje telesa.

Vsak si lahko pripravi tako kopel, ker zanjo ni potrebna nobena kad, nobena prha, kakor tudi ne pregreta, temveč samo mlačna voda. Povsod se dobi posoda za umivanje (»lavor«), pa tudi »Luffa« goba ni draga in si jo lahko

vsak kupi v prvi drogeriji. Nadomestuje jo prav lahko čisto navadna krpa. Gobo ali kar že se namoči v vodo in se prične z njo otirati telesno površino. Pričenši z vratom se konča pri nogah. Krpa naj se čim večkrat izpere in nekoliko ožme, da se ne pomoči preveč po sobi.

Na ta način se očisti telo na najprimitivnejši način vse nesnage, ki se preko dneva nabere na koži. Vzdušnice so odprte in organizem diha na vsej površini telesa. Tako opran in izvežban človek se res temeljito spočije, da se drugi dan rano zasmeje »neznosnemu« življenju v lice, zadovoljen s seboj in pripravljen na vse.

Ne zakasni niti trenutka, zato prični s telovadbo in kopianjem koj drevi!

Ameriška farma za mrčes

Zuželke so naši najhujši sovražniki, ki povzročajo več škode in gorja, kakor najkrvoločnejše zveri. Pomislimo samo na kobilice, ki v silnih rojih posečajo zdaj to, zdaj ono deželo, kjer požro vse do zadnjega bilja. In na oni mrčes, ki prenaša strašne bolezni: kugo, tifus, malarijo itd. Zmaga nad mrčesom bi bila najsijajnejša zmaga človeštva. Tega se zavedajo vsi kulturni narodi, ki so napovedali neizprosni boj zavratin škodljivcem in morilcem.

Američani so seveda tudi v tem boju v prvih vrstah. Najprej so se spravili nad »domače živalice« med mrčesom: nad bolhe, stenice in uši, ki so že v srednjem veku veljale za »izrodek pekla«. Sovražnika, s katerim se borimo, je treba dobro poznati. V ta namen so Američani blizu mesta Vienna uredili poseben insektorij — domačin ga imenujejo »boljšja farma« — kjer bodo natančno študirali mrčes. Državni zdravniki in kemiki bodo v njem preizkušali vsa sredstva, ki jih izdelujejo industrija in laboratoriji za uničevanje mrčesa.

Vse vrste mrčesa, ki ga bodo potrebovali v ogromnih množinah, bodo gojili kar na farmi in sicer pod enakimi pogoji in okoliščinami, v kakršnih živi v prirodi. »Gojenci« bodo dobivali tudi hrano, kakršna jim gre. Za ščurke so zgrajene udobne, temne in primerno segrete valilnice, nenasitljive molje krmijo z najčistejšo volno in volnenimi cu-

njami, za mrčes pa, ki pije le sladko krč, goje na farmi veliko število psov, mačk in kokoši, ki morajo žrtvovati svojo krč na altarju znanosti. Stenice, ki lahko prebijejo delj časa brez hrane, so si mislili nabavljati le za sproti. Pokazalo pa se je, da je tudi te boljše rediti doma.

Misleč, da je stenicam vsaka kri enako všeč, so jim namenili za hrano bele miši, ki so — kakor znano — izkazale znanosti že marsikako uslugo. Toda zgodilo se je drugače, kakor so si zamislili učenjak za »bolšje farme«. Ne samo, da se stenice niso hotele rediti in množiti, ampak tudi še čedalje manj jih je bilo. Tega si sprva niso znali razlagati. Nazadnje so izprevideli, da se je bil svet na farmi nekam preobrnil: mesto da bi stenice žrle miši, so miši žrle stenice. Kaj storiti? Ker človeške krvi ni kar tako dobiti, so se morali odločiti, da bodo ljubke živalice v bodoče sproti kupovali in sicer komad po 25 par. Toda ljudi za tak posej in tako skromno plačo ni bilo dobiti. Celó potem, ko se ceno zvišali na 50 par, so bili v zadregi za naraščaj, čeprav so se našli širokousti ponudniki, ki so se obvezali dobavljati po 2000 stenic na dan. Ta kupčija s stenicami pa se je končala prav po ameriško. Nekoč je vodja instituta dr. Abbott v neki washingtonski brivnici za šalo omenil, da je ameriška vlada kupila stenice, ki na borzah že notirajo po 50 par komad. Slučajno je

bil navzoč tudi neki novinar, ki je vzel šalo za res in napisal o tej reči članek za svoj list. Nekateri časopisi so članek ponatisnili in kmalu se je govorilo o stenah po vsej deželi. Učinek je bil presenetljiv. Z vseh koncev in krajev so jele prihajati na farmo velikanske pošiljke stenic in nazadnje je bilo ravnateljstvo prisiljeno objaviti v vseh večjih listih velik insetat, da nekoliko zajezí poplavo prijaznih živalic. Nešte-to zavojev so morali vrniti radodarnim pošiljateljem.

V mnogih primerih morajo uslužben-cj inšektorija žrtvovati lastno kri za pos-kuse. Laboratorij dobi na preizkušnjo n. pr. novo vrsto praška ali mazila zo-per komarje. Delavci v institutu, ki so določeni za poskusne objekte, se nama-žejo ž njimi po rokah in obrazu, pa hajd v božjo naravo, kjer plešejo mirne po-letenske večere gosti roji komarjev svoje ženitovanjske plesе. Žrtvi sta vselej dve: prvi namazan z novim »an-tikomarinom«, drugi pa gole kože, da se učinek sredstva očitneje pokaže. Preštejejo jima namreč vpike, kar je najzanesljivejše merilo. Navadno se pri tem pokaže, da se mrčes bolj slabo raz-ume na mazila, ker največkrat oba istočasno požene v beg. Žal, da za te preizkušnje ni bolj točnega načina od štetja vpikov, ki naglo pokaže, če je novo sredstvo kaj vredno ali ni.

V zavodu imajo tudi psa »Doca«, ki je pravi junak v boju z bolhami. Že pet let je v službi znanosti; pusti se mučiti od vsakovrstnega mrčesa, vse maže in praške prenaša s stoječnim mirom in ce-lo takrat se ne upre, kadar mu ubrani-jo, da bi si s praskanjem otresel nadlež-no golazen. Včasí da vsega obrizgajo s kako novo smradlino, nato pa zapro v zaboj, da mu komaj glava ostane zu-naj. Ko je eksperiment pri kraju, pogra-bijo mrtvece in ubežnike izpod njega in jih preštejejo.

Težje je z mačkami, ki se na vso moč upirajo, da bi jim s kakim mazilom ali tekočino zmočili kožuščke. Zaradi tega preizkušajo na mačkah večinoma le praške. Eksperimentator si pri takem poslu nadene plinsko masko, uboga ži-valica pa mora vdihavati strupeni prah ker je nič na svetu ne pripravi do tega da bi si pustila natakiniti nagobčnik.

Med sredstvi zoper mrčes, ki vedno v novih vzorcih prihajajo na trg, je kaj malo prida robe. Novo je na njih pona-vadi samo lepo domače ime, sredstvo

samo pa je ali staro, ali pa za nič. Ne-davno so preizkušali neko mažo zoper kurje uši. Pri tem so morali kokoši tako zamotati v cunj, da so se videle kakor zavoji na pošti. In rezultat: ko so ubo-ge živalice izmotali iz cunj, so bile ko-maj še žive, tako so jih obžrle uši.

Za neki drug prašek je tvornica z ve-likansko reklamo garantirala, da ne uniči samo kokošjih uši, marveč tudi vsakovrstne ptice roparice, ki bi jih utegnile napasti. No, zgodilo se je, da so s praškom vidno omamljene kokoši padle v kremplje roparicam, ki jim prašek ni prav nič pokvaril teka. Vse se seveda ne konča tako tragikomično, v mnogih stvareh je farma dosegla že prav lepe uspehe in uresničila nade, ki jih Američani stavijo vanjo.

.....

NAJSTAREJŠE GROBLJE

V Pragi so imeli Židje svoje najstarejše pokopališče na svetu. Brez pretiravanja se sme reči, da leži tam eden ali več predni-kov največjih izraelskih družin. Ali zlato mesto se je razvilo okoli te posvečene ograde. Velike stavbe molé v zrak okoli nje. Zato bo izginito grobišče, kjer počiva toliko slavnih rabinov in učenjakov. Ker pa se preteklost ne da izbrisati z eno po-tezo, je mestna gosposka sklenila, da se bodo trupla skozi 15 pokolenij izkopavala ter odnašala na drugo žalje zunaj mestne-ga ozidja. Starost judovskega »britofa« ču-nijo na 1500 let.

KRATKOVIDNOST

Čim jame otrok hoditi v šolo, se je pre-pričati, ali se pri branju ne sklanja pre-nizko. Če približuje svoje knjige nad 30 cm k očem, je kratkoviden. Paziti je treba, da ima dete pri delu dovoljno svetlobo, da ne čita predrobnega ali slabega tiska. Kako zabraniti, da ne drži knjige preblizu? Postaviti je predenj ravnilo, ki ga pre-makne, kadar se zgane; navajati se mora, da se opira ob naslanjalo pri svojem stolu in bere knjigo, postavljeno v določeno raz-daljo itd. Kratkovidnež, ki se uči na da-ljavo 30 cm, po malem popravi svoj vid; ako dela na krajši razstoj, si pa poslabša oči.

.....

Popravek: V zadnji štev. »Žis.« čitaj v sestavku »Peklenske pivnice«: S kavo so začeli najprej v Mekki (in ne v Mehiki).

Lesorezi v današnji številki so dala sli-karja-grafika E. Justine

H. H.

Derviši plešejo

Ko sem se nekega dne vračal z muslimanskega pokopališča, ki leži, kakor pri nas, tudi tu na izbranem mestu, slišim že oddaleč zamolklo, vendar ritmično glasbo. Grem za glasovi in pridem v zbornico, ki ima odprta vrata. Ljudje hodijo noter in ven. Tudi meni niso branili vstopa.

Hiša je bila kockasta, enonadstropna. Veliko dvorišče. V sredini rogožine iz posebne trave. Okoli rogožin lesena

ograja, tako da je bilo vseokrog dovolj prostora za gledalce. Nad rogožinami se je prostor dvigal kakor galerija; v steni so bila tudi okna. Spodnjo streho so podpirali vitki, mični leseni stebriči.

Na tem dvorišču so si sedeli nasproti moški v dveh vrstah. Nosili so navadno arabsko obleko, plašč, ki jim je segal od glave do nog, toda brez burnusa. To je bil zbor marabutov, muslimanskih svetnikov, ki so se pravkar pripravljali na versko ekstazo. Evropa pozna to vrsto ljudi pod imenom plešočih dervišev.

Začetek njihove ceremonije je ob pol štirih. Na eni strani z rogožinami pokritega dvorišča je sedlo deset mož. Prav toliko se jim jih je postavilo nasproti. Vsi sede na dotikajočih se petah, kleče na stikajočih se kolenih. Njih poglavar, šejk, nosi višnjev kaftan in izgleda zelo avtokratsko. Napol pojoče, napol z besedami se glase in ponavljajo verski stavki iz korana. Moški na nasprotni strani jih ponavljajo kot nekakšen paralelizem. Pri tem že

pregibajo zgornji život sem in tja. Stavki, ki kličejo Boga, se glase kakor litanije, torej liturgičen obred. Kot glasba pa je petje kaj enolično in ne presega dveh do treh tonov. Instrumenti manjkajo. Nenadoma pa se dvignejo trije toni za terco. Dolgo ostane petje na tej višini, vendar je intenziteta, moč tona, tempo poleg gibov in kretenj telesa silnejša. In čez nekaj dolgotrajnih minut se dvignejo glasovi na tretjo višino. Obseg tonov ostane pri tem isti kakor prej, le tempo in moč tona se zopet pojačata. Gornji životi pa se majejo močnejše sem in tja. Ti gibi so že zelo vehementni in vidoma utrujajo brate. Nenadoma pa se litanije prelomijo. Sledi pokojna molitev v podobi mrmranja, Allah il Allah... In po kratkem odmoru se litanije ponove, podobno kakor v začetku.

Bratje so medtem dodali svojim gibom novo kretnjo. Medtem ko so se prej nagibali samo naprej in nazaj, se majejo zdaj tudi na stran, in sicer še vedno čepe. Petje in odgovarjanje se stopnjuje v vsakem oziru ter izčrpava udeležence. Začne se nekakšno tekmovanje med njimi. Grla so se izsušila, besede so postale nejasne, glasovi so zagrljeni. In nenehoma narašča strast, dokler se besede in melodije ne izgube v nepoudarjenem ječanju in hrkanju. Nekaj časa se to nadaljuje v tej smeri. Dva tamburinu slična instrumenta z visokim glasom spremljata to kruljenje, med katerim se oglašča histerično hlipanje. Derviši si že zakrivajo obraz. Kar se ta muzika zopet prelomi, stopi na njeno mesto tiha molitev zbora, ki ji sledi zopet tožeče, nazalno petje. Najprej se slišijo posamezni glasovi, ki se vidoma popravljajo. Oglašča se enostavna, pokojna melodija, otožna in daleka ter monotona kakor stepta.

Medtem so zavzeli na rezerviranem prostoru na galeriji svoja mesta godci. Posedli so okrog ognjišča, s katerega se nekaj kadi. Poleg tamburinov se začno oglašati činele in neko oboj slično pihalo, ki ostro akcentuira ritme. Tedaj se začno bratje dvigati in plesati ples besnečih dervišev, najprej na mestu, in soloplesalec poje še nekaj časa dalje. Bratje ne stojijo več v dveh vrstah, vsa skupnost se je razblinila. Vsak pleše za se in meče život zdaj

sem, zdaj tja. Tudi petje se ne razlega več. Vsa njihova moč in težnja je zdaj posvečena plesu. Glasba menjava tempo in poudarke samovoljno, kadar nastopi menjava, je izprememba naznačena s sinkopami. Od časa do časa se začuje iz trume zagrljen krik. To je blaznost — in vera, brezsmiselno ponavljanje, formalizem na ostrino, potencirana ekstaza, nezmernost, hrup in ples, fanatizem najvišje stopnje — toda predvsem religija. Nekdo se zgrudi, drugi ga pobere in pleše z njim dalje, dokler oni ne premaga svoje slabosti in pleše zopet sam naprej. Drugi pade. Iz ust mu sili bela pena, na tleh leži kakor v krčih. Noplešočiči bratje se pobrigajo zanj: položijo ga na prosto, polagajo mu roke na teme, primejo ga za gornji život in ga vržejo v krogu, centrifugalno. Med plesom je metal svojo glavo okoli, da se je večkrat zdelo vprašljivo, kako se bo reč končala. Na ta način pride zopet k sebi in ko se mu vrne zavest, ga odnesejo proč. Drugi pa še vedno plešejo, glasba pa ves čas svira.

Evropec se pač vpraša, če se nahaja v blaznici ali peklu. Vse to, kar se godi pred njegovimi očmi, prekaša njegov razum. Zato odide. Jaz pa sem vzdržal. Dva druga sta omahnila na tla. Bratje so ju obstopili in ju jeli poživljati z umetnim dihanjem. Ko jim je pomagano, jih odneso. Ostali pa še vedno plešejo, tempo postaja čedalje

hitrejši in zdi se naravnost, da ni mogoče doseči ničesar več, pa se stvar še vedno nadaljuje. Konca ni in ga naravnost noče biti. To je trenutek, ko doseže besnenje višek. Šejk, ki gleda početje derviše, pa potegne dvajset centimetrov dolgo bodalo in ga zasadi temu ali onemu fanatiku v drob. Potegne ga tudi ven, a rana ne krvavi. Drugi mlad derviš se zabode sam. Tretji ekstatik se bije z mečem po hrbtu, stiska rezilo k trebuhu in se le neznatno rani. Četrty buta z glavo ob steber, ki poka v svoji notranjosti, peni se kakor v epileptičnem napadu. Vsaka glava bi se zdrobila, ta pa je cela. Groza obhaja človeka. Kri ne teče in to je menda, kar še povzdiguje to grozotnost. Razen treh, štirih ležijo že vsi na tleh. Krčji jih stiskajo. Ko obleži vse na tleh, utihne godba.

Ura kaže pol osmih. Štiri ure je trajal ta človeški potres, vulkanični izbruh verskega fanatizma, ki ga ne bomo Evropci menda nikoli zapopadli. Ali je vse to prostovoljno sprejeta muka, asketsko dogajanje ali umetno narajena ekstaza?

Nikoli ne bomo tega doumeli. Zato pa ne smemo pozabiti, da je vse, kar smo tukaj videli, čudež in znak, da tč niso izrastki islama. Saj smo že rekli: žar teh bratov je v njihovem fanatizmu, v svetem ognju in vse, kar trepeta v njih, je religiozen potres, besnenje zaradi Boga samega in njegove volje.

Ali je temeljito žvečenje potrebno?

Higijena je sistem zdravju koristnih zapovedi in prepovedi. Higijenski pouk je utemeljen poziv, da živiš po doganjenih znanosti. O temeljitem prežvečenju jedi trde, da je neobhoden pogoj za življenje po zdravstvenih načelih. Otroke karajo, češ da jedo prenašlo, in kdo se izza mladih let ne spominja večnih opominov: Že spet prehitro ješ! Posebno aktualno je bilo vprašanje žvečenja za časa vojne. Za vzor je tedaj veljal Američan Horace Fletcher, ki je v devetdesetih letih minulega stoletja propagiral v svoji knjigi »Umetnost uživanja«, intenzivno žvečenje in oslinjenje (kot prvi del prebave). Pisec teh vrst je prišel na italijanski fronti nekoč mimo avstrijske baterije, ko je bil ravno premor

med streljanjem. Topničarji so stali lepo v vrsti in so morali pod strogim nadzorstvom »fletchirati«¹ suh kruh. Toda z obrazov sem jim čital, da bi, če bi le mogli, najrajši obrnili svoje topove proti Mr. Fletcheru...

A tudi še po vojni so hoteli dognati, zakaj se dado bolje prebaviti one jedi, ki so bile dobro prežvečene. Na pravili so mnogoštevilne poskuse na živalih, pa tudi na ljudeh. Na univerzi v Kielu sta se podvrgla dva mlada zdravnika zelo težavnim žvečilnim poskusom. Eden od njiju je šel celo tako daleč, da si je dal zobovje začasno umetno pokvariti, tako da je bil prisiljen slabo žvečiti. Vsi poskusi so pokazali, da je dobro prežvečenje daleko boljše od površnega, ker pride tako

hrana zelo fina zdrobljena in s slino omočena v želodec.

Na vse to pa prihaja zdaj dr. Kerttu Seppä v »Skandinavskem Arhivu za fiziologijo« z dolgo, skoro sto strani obsegajočo in z vsemi potrebnimi argumenti podkrepilno razpravo s fiziološkega inštituta helsingforske univerze, ki prevrača vse dosedanje nazore o žvečenju. Po njegovi inicijativi se je mnogo moških in žensk podvrglo raznim prehranjevalnim poskusom, ki so se vršili pod kar najstrožjim nadzorstvom. Poskuse so napravili z različnimi vrstami hraniv in sicer za slabo, navadno in dobro žvečenje. Dr. Seppä je že prej domneval da so se morale pri vseh prejšnjih poskusih utihotapiti neke netočnosti; in zdaj se je v resnici izkazalo, da želodčni podaljsek (želodčno-črevesni kanal) enako popolno izsesa hraniva (od tega je namreč odvisna prebava), naj jih je že človek prežvečil izredno površno, normalno ali kar moči dobro. Le pri eni sami vrsti hraniv so opazili, da temeljito žvečenje znatno zviša resorpcijo (izsesanje), to je prekajena slanina.

Dr. Seppä, ki je po poklicu zobni zdravnik in mu torej ni moči očitati

predsodkov, prihaja do zaključka, da intenzivnost žvečenja za stopnjo prebave že iz tega preprostega razloga vobče ne pride v poštev ali pa le v neznatni meri, ker je hrana, ki jo uživajo civilizirani narodi, že tako dobro predelana in pripravljena, da jo prebavilni sokki naglo načno. Vrhu tega umejo prebavila svoje delovanje tako urediti, da jih pomanjkljivo žvečenje pri tem delu ne moti. Resorpcijo povečujoči efekt žvečenja, ki so ga ugotovili pri slanini, je izviral odtod, ker je bila slanina zelo slabo pripravljena in prebavilni sokki niso mogli dovoljno obdelati slabo prežvečene hrane.

Dr. Seppä naglašja, da je izvedel svoje poskuse na zdravih ljudeh in v razmeroma kratki poskusni dobi. Rezultati, ki jih je dosegel, pa ne izključujejo možnosti, da bi utegnilo nedostatno žvečenje pri izvestnih bolnih izpremembah v delovanju želodčnega podaljseka roditi poslabšanje izsesavanja in s tem kake bolezni. Zatorej bo še zmerom najbolje ravnati se po načelu: Nikakega fanatičnega propovedovanja žvečenja, toda, zaradi varnosti, tudi ne prehlastnega požiranja!

Živalske oči

Barva in lepota živalskih oči — Slepe čebele in mravlje

»Kako krasne oči ima!« vzklikajo ljudje čestokrat ob pogledu na kakšno žival. Skoraj vsako živo bitje ima oči, ki so bodisi v visoki meri prikupne ali odvratne, in skoraj vsaka žival ima v svojih očeh nekaj posebnega, neki odtenek, neko določeno barvo ali podobno.

Te oči te prestrašijo, da ti gre prščavica preko hrbta, kakor na primer oko kačjega pastirja, ki je sestavljeno iz nič manj nego 12.000 poedinih oces; ali pa te očarajo, kakor na primer pametni in zgovorni izraz v očesu mladega psa. Pred nedavnim je posvedčil neki učenjak ves svoj čas preiskavanju in opredelitvi živalskih oči s pomočjo orodja, ki vam bo znano morda pod imenom oftalmoskop ali očesno zrcalo. Ugotovil je, da se živalske oči med sabo izredno razlikujejo.

Važen del očesa je mrežnica, to je tista zunanja plast, skozi katero prodira svetloba v notranjost. Od tam se zrcalijo

podobe zunanjega sveta v očesu in primerjavi mrežnic v očeh najrazličnejših živali je veljala največja pozornost.

Čeprav je oko vedno barvno, se barve živalskih oči razlikujejo v presenetljivi meri. A tudi človeško oko kaže različne barvne odtenke in se spreminja od oranžno žoltega do čokoladno rjavega.

Oko človeških opic je isto tako čokoladno rjavo, toda sličnost oči drugih opičjih vrst s človeškimi očmi je celo še očitnejša.

V zadnjem okroglem delu človeškega kakor opičjega očesa je neko mesto, ki je temnejše od drugih mest. Površina tega neznatnega mesta je edini del očesa, ki prikazuje popolnoma pravilno sliko, in med sesalci ga najdemo samo pri človeku in opicah. Nobena druga žival nima tako popolnega, t. j. popolnoma gotovega vida.

In spet so le ljudje in opice edina bitja, ki so sposobna premikati oči, če ho-

žejo usmeriti svoj pogled proti določenu mestu ali določenemu cilju. Vsaka druga žival mora v tem slučaju obrniti glavo proti cilju. Edino žirafa tvori izjemo. Njene oči molijo tako daleč ven, da ne vidijo samo vse okoličice, temveč da spoznajo tudi vse predmete preko nje.

Če se ne oziramo na vodne sesalce, si sličejo vsi drugi sesalci po sposobnosti, da lahko prerinikajo veke navzgor in navzdol, s čimer odstranjujejo vsak prašek iz očesa.

Tudi vodni sesalci imajo veke, a so izgubili sposobnost, da bi jih mogli gibati. Ribe nimajo gibljivih vek in tako so revice obsojene, da morajo opazovati svet z negibljivimi, strmimi očmi.

Barva, ki daje večini očem njih pravo lepoto, je omejena na šarenico. Če govorimo o rjavih ali modrih očeh, tedaj je prav za prav šarenica, o kateri govorimo.

Pri živalih je šarenica vedno določene barve in samo pri plazilcih opazimo čestokrat zmes barvnih različic,

med katerimi se mnoge odlikujejo po posebni lepoti. Seveda se živalsko oko na poseben način blesti, če kaže šarenica spreminjaste barvne odtenke kakor n. pr. pri svetlikajočem se očesu mačke.

Med domačimi živalmi je kratkovidnost zelo razširjena, dočim je pri divjih živalih ne najdemo skoraj nikoli. Ptiči imajo izredno oster vid. Zdi se, da imajo v primeri s svojimi glavami zelo velike oči, toda v resnici nam je videti samo del teh oči. Očesna duplina, v kateri jim ležijo oči, zavzema večji del lobanjske prostornine.

Nekatere živali, zlasti one, ki se podajajo ponoči na lov, oslepijo, če pridejo v dnevno luč, čeprav se jim tudi takrat posreči, da najdejo svojo pot.

Čebele imajo rekord med slepimi delavci v živalskem svetu. Navzlic svojim razmeroma velikanskim očem, ne vidijo. Svoje delo opravljajo s pomočjo tipa in voha. »Delavke« med mravljami so isto tako slepe. Mravlje žive v državah, ki so jih zgradili slepci! **G. B.**

ZA SLASTOUSTNIKE

Dobrojedi imajo včasih posebne muhe. Neki londonski restavrant skuša vsem ustrediti, ako sporoče svoje želje o pravem času. »Steak belega medveda«, pripoveduje ravnatelj velikega hotela, »velja za izredno slastico, enako izvestni deli slona in leva. Izborno pripravljena levja krača bo navdušila vsakega laskrneža. Meso belega medveda diši kakor govedina, le da ima izrazitejšo aromo. Antilopa daje nad vse sočno pečenko. Druga eksotična jed, ki smo jo že čestokrat pripravili, je omeleta iz nojevih jajec. Ker nojarji v Južni Afriki ne smejo več prodajati perja, so poskusili tržiti z no-

jevimi jajci. Eno jajce zadošča, da se naredi vlihanec za 15 oseb, a večina Evropevcov nima posebnega veselja do te hrane, ker nojevo jajce preostro diši, akotudi je sicer jako tečno. Najhudneše jelovnike si sestavljajo Indi. Ta zaukaže popopranih kobilic, drugi papigovo testenico. Tudi takim zahtevam ustrezamo. Britanski vojaki, ki so dolgo živeli v Indiji, radi naročajo piščanca s poprom, kuhanega v rumec. Takšen »pogodelc« seveda stane velike vsote. Za levje stegno je pogode plačal nad 3000 Din. Da pa se sladkosnedci živo zanimajo za slične oblikke, je razvidno iz tega, ker prihajajo cirkusu neredko vprašanja, je li prišel po zlu kak lev, tiger, medved ali slon.

Današnja umetniška priloga

»Večer na Urški gori« po originalu Dane Kuraltove

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrtletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knafljeva ul. 5.
Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrtletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lit. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVAŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek, — Vsi v Ljubljani.

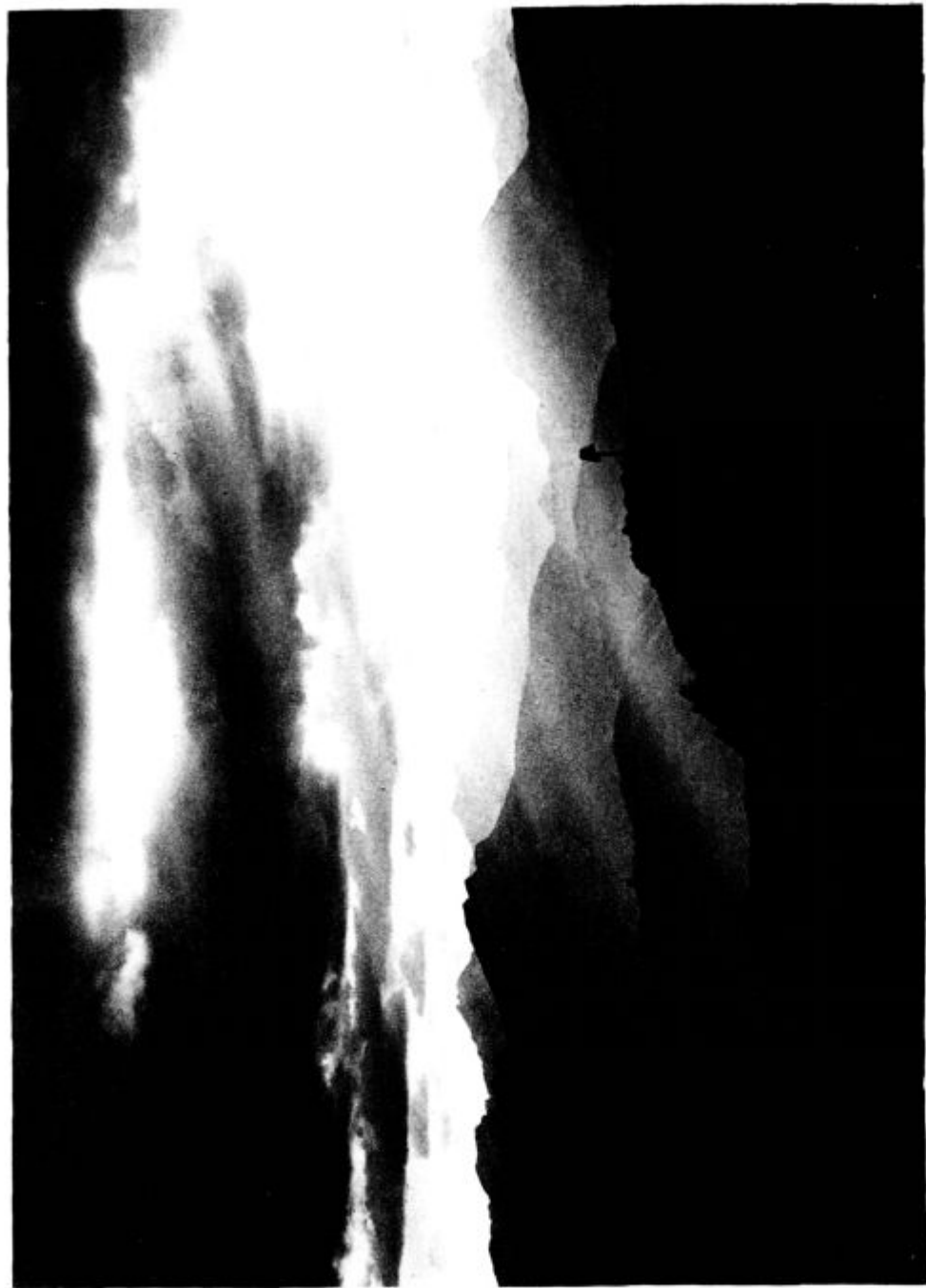

Foto: Dana Kuratková

Večer na Urški gori